

SKAS

1 & 2018

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND
AIKAKAUSLEHTI | TIDSKRIFT

- Kyläkalmisto karjalaisena hautapaikkana
- Kylätonttien koetutkimusmetodiikkaa
- Viipurin arkeologisia mahdollisuuksia

SKAS

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND
AIKAKAUSLEHTI | TIDSKRIFT

SKAS-lehti julkaisee keskiajan ja uuden ajan arkeologiaa käsitteleviä tieteellisiä artikkeleita, jotka käyvät läpi Tieteellisten seuran valtuuskunnan hyväksymän vertaisarviointiprosessin. Lisäksi lehti julkaisee erilaisia ajan-kohtaisia katsauksia, tutkimusraportteja, keskustelupuheenvuoroja, kommentteja sekä kirja-arvosteluja, jotka voidaan julkaista ilman vertaisarviointia. Lehti ilmestyy kaksi kertaa vuodessa.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto lehden sähköpostiin osoitteeseen skas-lehti@skas.fi viimeiseen aineistojen jättöpäivään mennessä. Vuoden 2018 deadlinet aineistoille ovat 28.2. ja 31.8.2018. Tarkemmat tiedot aineiston toimittamisesta, sekä vertaisarviointiprosessista löytyvät lehden verkkosivuilta osoitteesta: <http://www.skas.fi/skas-lehti/>.

Sähköposti: skas-lehti@skas.fi

Julkaisija: Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. Osoite: c/o Arkeologia, Akatemiankatu 1, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggrén
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Eva Ahl-Waris (eva.ahlwaris@gmail.com)
Tuuli Heinonen (tuuli.t.heinonen@helsinki.fi)
Tarja Knuutinen (tarja.knuutinen@helsinki.fi)
Juha Ruohonen (jukaru@utu.fi)

Taitto: Maija Holappa (majja.holappa@gmail.com)

Abstraktien kieliasun tarkistus: Rodger Juntunen

Logon suunnittelu: Mikael Nyholm

Kannen kuva: Viipurin linna huhtikuussa 2018.
(Kuva: Tuuli Heinonen.)

SISÄLLYS 1/2018

1 PÄÄKIRJOITUS

Georg Haggrén

TUTKIMUS

2 'HIJTTE SARI' HISTORIALLISEN AJAN KYLÄKALMISTO LÄNTISELLÄ KARJALANKANNAKSELLA

Juha Ruohonen

AJANKOHTAISTA

19 HISTORIALLISEN AJAN ASUINPAIKKOJEN ESI- JA KOETUTKIMUKSET

Tuuli Heinonen

28 KADONNUT KESKIAIKA JA SIMONIN TALON METSÄSTYS

Andreas Koivisto

35 KERAMIKKATUTKIMUSTA HALKI ITÄMEREN JA POHJOIS-ATLANTIN

Elina Terävä

39 VIERAILU MAHDOLLISUUKSIEN VIIPURIIN (18.-20.4.2018)

Frida Ehrnsten, Tuuli Heinonen, Elina Terävä &
Georg Haggrén

44 UUSIA NIMITYKSIÄ - NYA UTNÄMNINGAR

ARVOSTELTU

49 VIIPURI - KAUPUNKILINNOITUKSESTA HISTORIALLISEKSI MONUMENTIKSI

Georg Haggrén

52 MYCKET OM PÄLSI

Eva Ahl-Waris

54 AHVENANMAAN VIKINKIAIKA

Georg Haggrén

57 VACKRA FÖREMÅL, LÄCKERT FÖREVISADE

Eva Ahl-Waris

PÄÄKIRJOITUS

SUALT – ESINETUTKIJAN JOULUA ODOTTAESSA

Englantilainen Portable Antiquities Scheme (PAS) on vuonna 1997 open access-hengesä perustettu muinaislöytötietokanta. Siihen kerätään tiedot arkeologisista löydöistä, joista enimmäkseen paikallisen lainsäädännön mukaan jäävät löytäjien ja maanomistajien haltuun. PASin ansiosta informaatio löydöistä saadaan kuitenkin talteen ja tutkimuksen käyttöön.

PASin synnyn taustalla oli metallinetsinharrastuksen suosion nopea kasvu. Saman kaltaisia järjestelmiä on nyttemmin rakennettu tai rakenteilla moniin muihin maihin. Kuluvan vuoden alussa myös meillä käynnistyi Suomen Akatemian rahoittamana Helsingin yliopiston, Aalto-yliopiston, HELDIGin ja Museoviraston yhteistyönä vastaava hanke *SuALT* (*Suomen arkeologisten löytöjen linkitetty tietokanta*).

Hankkeelle on huutava tarve, sillä Museovirastolle ilmoitettujen löytöjen määrä on moninkertaistunut 2010-luvulla. Lyhyessä ajassa kokoelmiin on kertynyt tuhansien konservointia odottavien piipparilöytöjen jono samalla, kun vielä suurempia määriä on palautettu löytäjilleen. Museovirasto on pääasiassa tyytynyt tallettamaan esihistoriallisia ja osin keskiaikaisia löytöjä. Onneksi eräät muut museot ovat ottaneet vastaan myös muita historiallisen ajan löytöjä.

Tiedot löydöistä ovat jääneet vaikeasti saavutettaviksi samalla, kun tunnistaminen on osoittautunut ongelmaksi. Rautakaudelta

löytyy kuvastoja niin Suomesta kuin lähialueilta, mutta historiallisen ajan osalta tilanne on toinen. Apua löytyy kanainvälisistä julkaisuista, mutta kotimaiset kuvat ovat harvassa. Tähän on ollut suurena syynä Museoviraston kuvaus- ja julkaisumaksupolitiikka. Ajatus löytökatalogeista on monesti kaatunut taloudelliseen mahdottomuuteen.

Museovirasto on liberalisoinut käytäntönsä, mutta monesti kuvat ovat yhä maksullisia. Lisäksi kestää kauan ennen kuin vuosikymmenien aikana syntynyt julkaisemattomista löytöaineistoista kertynyt ammottava aukko ehtii täyttyä. Kamreerien into kerätä valtiotalouden kannalta mitätömiä maksuja on ollut aiheuttanut suunnatonta haittaa arkeologian tutkimukselle Suomessa.

SuALT-hanketta rakennetaan ammattitaidolla ja asianmukaisin resurssein. Toivoo sopii, että SuALTiin luodaan kansainvälisesti vertailukelpoinen ja suuriin aineistohakuihin soveltuva käyttäjäystävällinen luettelointipohja. Järjestelmä on tarkoitus avata vuonna 2020, jolloin metallikausien ja historiallisen ajan tutkimukselle avautuu Suomessa ennen näkemättömät mahdollisuudet. Nopeasti tuhansiin nousevat esinekuvat ja -tunnistukset löytötietoineen tuovat joulun kaikille netin ääressä oleville arkeologeille ja arkeologian harrastajille. Sitä kelpaa odottaa!

'HIJTTE SARI'

HISTORIALLISEN AJAN KYLÄKALMISTO LÄNTISELLÄ KARJALANKANNAKSELLE

ABSTRACT

'Hjitte Sari' - A Post-Medieval Village Cemetery in the Western Karelian Isthmus

During the field research in the Karelian Isthmus in 2011 a previously unknown cemetery was found in the former parish of Antrea. Oral tradition, local stories, mythological toponyms, and variable historical sources were used to locate the site. The cemetery was well preserved and remained untouched. Based on the background information and archaeological observations it seems that the site was used at least in the 17th century. According to description in cedestral map from 1693 the individuals buried in the cemetery were local peasantry. According to ecclesiastical records part of the deceased were buried to the parish church either under the church floor or to the churchyard. However part of the deceased were buried to local cemeteries near the villages. It seems that the choice of the burial sites was influenced by the socioeconomic status of the deceased and possibly old beliefs and customs. The site is a good example of a site where local burial customs varied even in the 17th century. There are plenty of these kinds of sites and it is possible to research these more closely with the aid of versatile material and with multidisciplinary approach. With comprehensive material it is possible to make conclusions about the actual sites as well as the local habits, ecclesiastical conventions and the people who used the sites.

Keywords: Karelian Isthmus, Early modern, Post-medieval archaeology, Burial customs, Cemeteries, Survey.

Hakusanat: Karjalankannas, Antrea, uusi aika, hautaustavat, hautasaaret, kalmistot, kirkkohistoria, inventointi.

KAVANTSAAREN HYTTISAARI?

Maanmittari **Olof Larsinpoika Forssell** laati 1690-luvulla kymmenittäin geometrisiä maakirjakarttoja tuolloiselta toimialueeltaan Viipurin läänistä. Jääsken pitäjässä sijaitsevan Kavantsaaren kylän hän kartoitti vuonna 1693¹. Kylän eteläpuolelle Helkanjärven keskelle kartantekijä piirsi pienen

pyöreähkön saaren, jonka nimeksi hän merkitsi, tulkinnasta riippuen, joko *Hytte* tai *Hjitte Sari*.

Saaren nimiasun on Jääsken kihlakunnan historian kirjoittanut **Aulikki Ylönen** normaalistanut Hyttisaareksi.² Hytti saattaisi nimen määriteosana viitata paikalla tapahtuneeseen raudanvalmistukseen tai tervanpolttoon, mutta tätä teoriaa ei pai-

kan maantieteellinen sijainti tai polttopuun saantiin nähden saaren vaatimaton koko kuitenkin tue. Nimi voisi myös muistuttaa sukunimestä Hytti(nen)³, jolloin se paikannimessä voisi viitata saaren nautinta- ja omistussuhteisiin. Hyttejä tai Hyttisiä ei tiedetä Kavantsaaren ympäristöstä kuitenkaan koskaan asuneen, eikä paikan nimikään ole omistukseen viittaavassa genetiivimuodossa.

Esitettyjä tulkintoja saaren nimestä ja paikan nimeämisperusteista voidaankin pitää virheellisinä. 1600-luvun lopun epäsäännöllisestä ortografiasta johtuen nimen *ij* voidaan lukea joko y:nä tai pitkänä i:nä. Jälkimmäistä muotoa soveltaen paikan nimiasu kuuluisi lähinnä muodossa Hiittesaari. Ylösen esittämä Hytti-tulkinta onkin mahdollista sulkea nimivaihtoehtoista kokonaan pois tarkastelemalla paikan nuorempia kirjoitusasuja. Vuoden 1782 revisiokartassa saaren nimi esiintyy muodossa *Hitsaari* ja saaren lähellä sijaitsevat niittyalue muodossa *Hitsaarennijttu*.⁴ Paikka on vielä 1930-luvun suomalaisissa kartoissa tunnettu *Hiitsaarena*⁵ ja tämän nimen ohella saarta on 1900-luvun alussa kutsuttu paikallistasolla myös *Hiidensaareksi* (*hiien-, hiije(n)saari*).⁶ Kirjoitettua 1600-luvun nimiasua myötäillen kyseessä on siis ollut Hiitten- eli Hiidensaari, josta nimi on lyhentynyt muotoon Hiitsaari.

KOHTEN SIJAINTI JA LÄHIYMPÄRISTÖ

Hiitsaari sijaitsee luovutetun Karjalankannaksen alueella Viipurin koillispuolella, entisen Antrean pitäjän Kavantsaaren kylässä. Antrea perustettiin Uudenkaupungin rauhahan jälkeen Venäjälle siirtyneestä Jääsken osasta vuonna 1724.⁷ Jääski puolestaan oli yksi Viipurin Karjalan kantapitäjistä, sillä

se mainitaan pogostana eli kihlakuntana jo Pähkinäsaaren rauhansopimuksessa vuonna 1323. Kavantsaari sijaitsi kirkonkylään nähden aivan pitäjän etelä laidalla, kirkonkylästä linnuntietä mitattuna hieman yli 20 km etäisyydellä.

Kavantsaaren kylän, aiemmalta nimeltään Kavantjärven, asutus sijoittui kookkaalle Kavantsaarelle ja mantereelle sen lähiympäristöön (kuva 1). Saarta ympäröivään järviketjuun kuuluivat 1900-luvun alkupuolella Kavantjärvi, Pullilanjärvi, Kokkoselkä, Salojärvi ja Helkalanjärvi. Kyseisen järvireitistön kautta Kavantsaari oli yhteydessä Vuoksen vanhaan läntiseen, 1800-luvulla lopullisesti sulkeutuneeseen sivuhaaraan. Kylän alue on jo varhain ollut varsin taajaan asuttu, ja esimerkiksi 1660-luvulla Kavantsaaren kartanoon kuului kuuden koveron suuruiset 12 tilaa.⁸

Varsinainen Hiitsaari on Kavantsaaren lounaispuolella Helkalanjärven keskellä, sen kapeimmalla kohdalla Pyöräsaaren edustalla. Saari on korkeahko hiekkainen kukkula lähes umpeen soistuneessa Helkalanjärvesä. Vesistöalueen soistuminen on tapahtunut 1800-luvun kuluessa, sillä edellä jo mainittujen 1600- ja 1700-lukujen karttojen perusteella järvi on vielä tuolloin ollut laajalti avovetenä. Soistuminen on seurausta lähinnä maankohoamisesta ja 1850-luvulla tapahtuneesta Vuoksen ja Suvannon välisen Kiviniemen kannaksen aukaisusta, mikä vaikutti myös Kavantsaarta ympäröivän järviketjun vedenpinnan korkeusvaihteluihin.

KANSANSELITYKSIÄ JA PAIKALLISTARINOITA

Mielenkiintoisesta nimestä huolimatta ei Hiitsaarella ollut tehty minkäänlaista arkeologista tai muinaistieteellisistä tarkas-

Kuva 1. Kartta vesistöjen ympäröimästä Kavantsaaresta (Kavanda Sari eller Kavanda Hollm) lähiympäristöineen. Hiitsaari sijoittuu Kavantsaaren vasemmalla puolella kulkevan rajan tuntumassa kohtaan, jossa linja tekee 90 asteen kulman. Hiitsaarta ei ole merkitty karttaan. Ote 1640-luvun lääninkartasta (RA: Lantmäteristyrrelsens leverans 1850, nro 42).

tusta ennen tässä artikkelissa käsiteltävää tutkimusta. Tosin Kansallismuseon amanuenssina toiminut **Kaarle Soikkeli** kävi kohteen lähellä vuonna 1910 tarkastusmatkansa yhteydessä. Hän matkusti tuolloin Kavantsaaren asemalta läheiseen Syvälahden kylään, josta oli löydetty runsaasti kivikaudelle ajoittuvia esineitä.⁹ Arkistoidussa tarkastusraportissa ei Soikkeli mainitse lainkaan Hiitsaarta, mutta matkan tuloksista laaditussa lyhyessä lehtiartikkelissa Hiitsaari sen sijaan esiintyy: Hiitsaarella pitäisi kertoman mukaan olla joko sotamiesten tai Kavantsaarelaisten entinen kalmistopaikka.¹⁰ Soikkeli tuskin kävi paikalla Syvälahden tarkastuskäynnin yhteydessä, vaan tarinat perustuivat kyläläisiltä haastattelemalla kerättyihin tietoihin.

Muistiin merkityn tarinaperinteen perusteella paikka lieneekin ollut kylälaisten keskuudessa varsin yleisesti tunnettu. Talletetuissa paikallistarinoissa on Hiitsaarta kalmiston ohella pidetty esimerkiksi isonvihan

aikaisena pako- ja piilopaikkana.¹¹ Tämän kaltaiset kohteet liitetään kansanomaisissa tulkintoissa usein juuri eri sotien aikaisiksi hauta- ja pakopaikoiksi. Vaikka kertomusten yksityiskohdat vaihtelevatkin, samat yleiset piirteet toistuvat kohteesta toiseen.

Hiitsaaren ohella myös Kavantsaaren kylän alueella sijaitsevaa Kasakkasaarta on pidetty hautapaikkana. Paikallistarinan mukaan saareen ”oli mennyt kylän ihmisiä karkuun sotaa ja sen oli nähnyt yksi kasakka, se meni sinne saareen ja tappo ne ihmiset sapelillaan”.¹² Saman tarinan toisinnosta lienee kyse nimistöntutkija **Viljo Nissilän** 1950-luvulla keräämässä tarinassa, jonka mukaan (Kavantsaaren) hovissa olleista kasakoista yksi olisi sata vuotta sitten haudattu Kasakkasaareen.¹³ Kasakkasaaren tarkka paikannus jää kuitenkin epäselväksi, sillä nimestämisen yhteydessä laadittuihin nimilippuihin ei ole liitetty kohteeseen yhdistettävää tarkempaa sijaintitietoa. Kasakkasaareen liittyvät tarinat viittaavat kuitenkin

kin jonkinlaisen kalmiston olemassaoloon Kavantsaaren ympäristössä. Koska nimeä ei ole viety historiallisiin tai edes 1900-luvun karttoihin, ei sen sijaintia voida tarkasti määrittää.

Vaikuttaa kuitenkin epätodennäköiseltä, että yhden kylän alueella olisi kaksi erillistä hautapaikkaa. Nissilän nimilappuun tallettaman kuvauksen mukaan Kasakkasaari olisi ollut niemi, entinen saari. Tästä ja edellä mainitun kertomusperinteen vastaavuuksista johtuen vaikuttaakin siltä, että tarinat liittyvät yhteen ja samaan kohteeseen. Viimeistään Soikkelin tarkastusmatkaan liittyvän sanomalehtijutun mukaan voidaan varsin perustellusti väittää, että Hiitsaarta ja Kasakkasaarta käsittelevät yksityiskohdat liittyvät Helkalanjärven Hiitsaareen. Kasakkasaarta voidaanakin siis pitää Hiitsaaren rinnakkaisnimenä.

KOhteelle KULKU, HAUTAPAINANTEET JA MUUT HAVAINNOT

Hiitsaaren mielenkiintoa herättänyt paikannimi, monipuoliset paikallistarinat ja artikkelissa myöhemmin esiteltävä his-

toriallinen lähdeaineisto yhdessä kohteen aiemman tutkimattomuuden kanssa vaikuttivat siihen, että kirjoittaja ryhtyi suunnittelemaan kohteelle maastokäyntiä. Arkeologinen tarkastus Hiitsaarelle toteutettiin lopulta elokuussa 2011. Paikalla kävivät allekirjoittanut Turun yliopistosta sekä **Stanislav Belski** Pietarin Kunstkamera-museosta. Käynti Hiitsaarella liittyi osaksi laajempaa ja useampivuotista, tämän kirjoittajan johtamaa, Karjalankannaksen rautakauden lopun ja historiallisen ajan kalmistoja sekä ennen 1800-lukua hylättyjä vanhoja kirkonpaikkoja tarkastelevaa tutkimushanketta.¹⁴

Tutkimusalueen läheisyyteen päästiin Viipurin suunnasta ennen rautatietä ja Kavantsaaren siltaa olevan heikkokuntoisen vanhan kylätien kautta. Tieltä kuljettiin jalkaisin vanhojen peltoaukeiden läpi Ukko-lan(mäen) ja Koivulan entisten talonpaikkojen sivuitse Helkalanjärven rannalle. Järvi osoittautui osin umpeenkasvaneeksi suoksi, osin kaislikkoiseksi vesialueeksi (kuva 2). Kapeimmalla kohdalla mantereeseen ja saaren välisellä alueella ulottui vesi tiheässä kaislikossa paikoittain yli puolen metrin syvyyteen.

Kuva 2. Lähes umpeen kasvanutta Helkalanjärveä kuvattuna mantereen puoleiselta rannalta. Kuvan keskellä kohtaa Hiitsaari, taustalla oikealla Pyöräsaari. TYA 38:1.

Kuva 3. Kuvassa Hiitsaaren avointa lakialuetta. Havaitut hautapainanteet keskittyivät mäen laelle. TYA 38:3.

Kulkeminen saarelle vaikutti alkuun toivottamalta, sillä tiheästä vesi- ja suokasvillisuudesta johtuen veneenkään käyttö ei olisi ollut mahdollista. Ratkaisu tähän asiaan löytyi suomalaisesta 1930-luvulla mitatusta pitäjänkartasta¹⁵, jota tarkastelemalla havaittiin Koivulasta Hiitsaaren eteläpuolelle kulkenut polku, jota ei tosin samanaikaiseen topografikarttaan ollut merkitty. Lyhyen tarpomisen jälkeen rannan tuntumasta, suokasvien seasta vedenrajasta ja osin sen alta löydettiin pitkospuut, jotka olivat vetisessä asemassaan säilyneet vuosikymmenet jokseenkin erinomaisesti. Näitä todennäköisesti jo ennen sotia rakennettuja pitkoksia seuraten päästiin saarelle lähes kuivin jaloin. Hieman sateisemman kesän aikana kulku Hiitsaarelle olisi tätäkin kautta ollut mahdotonta.

Tarkastuksessa saari osoittautui pitkänomaiseksi, lähes luode-kaakkosuuntaiseksi sora- ja hiekkamuodostumaksi. Sen rinteet olivat hyvin jyrkät ja mäen laki ulottui noin 8 metriä suon pintaa korkeammalle. Varsinaisesta saaresta ei kohteen osalta oikeastaan voida puhua, sillä nykyasussaan Hiitsaari oli lähinnä suon keskellä oleva metsäinen mäki. Soistuneen Helkalanjärven saarekkeena kumpareta olikin jo ennen

sotia kutsuttu myös Hiitsaarenmäeksi tai -kukkulaksi¹⁶ ja ympäröivää suota Hiitsaarensuoksi¹⁷.

Saaren tasainen ja lähes puuton sekä kokonaan kivetön lakialue oli kooltaan noin 30 metriä kertaa 15 metriä (kuva 3). Aluskasvillisuus oli varsin tiheää mutta kuivasta ja karkeasta maaperästä johtuen matalaa. Kasvillisuuden seasta pilkottaneet pitkänomaiset painaumat herättivät tarkastuksessa heti ensimmäisenä huomion. Nämä erottuivat muodoltaan soikeina, pituudeltaan noin kaksimetrisinä ja vaihtelevasti noin 10–25 senttimetriä syvinä kuopanteina. Mäen laelta laskettiin käynnin yhteydessä kaikkiaan 26 selkeää maastopainannetta (kuva 4).

Silmämääräisesti tarkasteltuna painanteita oli kaivettu kaikkiin ilmansuuntiin. Suunnat näyttivät noudattavan lakialueen maastonmuotoja niin, että rinteen viereiset painanteet oli kaivettu lähinnä reunan suuntaisesti, kun taas kesemmällä sijaitsevilla painanteilla ei ollut mitään havaittavaa järjestystä. Kahden painanteen luonnetta päätettiin selvittää koetutkimusten avulla. Näistä ensimmäisestä, mäen keskikohdan tuntumassa olleesta lähes itä-länsisuuntaisesta painanteesta löydettiin noin 40 senttimetrin syvyydestä fragmentoitunut

putkiluu, mahdollisesti olkaluun kappale. Painanteen tutkiminen lopetettiin luun esille tuloon, sillä jo tämän havainnon perusteella Hiitsaari voitiin todeta hautapaikaksi.

Koska edellä mainittu hauta vaikutti ainakin pintaosiltaan sekoittuneelta, tehtiin seuraava koepisto edellisestä noin 10 metriä pohjoiseen, lähelle mäen lakitasanteen jyrkkää pohjoisreunaa. Tämä koekuoppa kaivettiin painanteeseen, jonka suunta oli edelliseen nähden noin 90 asteen kulmassa. Lähes pohjois-eteläsuuntainen painante erottui maan pinnalle soikeana, noin 25 senttimetriä syvänä, 160 senttimetriä pitkänä ja 40 senttimetriä leveänä maastopainautmana.

Haudan täyttömaa oli pintaosistaan huumuksensekaista ja melko karkeaa hiekkaa, mutta syvemmällä lähinnä soraa, jonka seassa tavattiin muutamia nyrkinkokoisia tai tätä vähän pienempiä kiviä. Noin 60 senttimetrin syvyydessä maan pinnasta mitattuna saatiin näkyviin ihmisen reisiluun pinta. Tämän jälkeen luita otettiin varovasti näkyviin hautaustasoksi määritellystä syvyydestä. Esiin saatujen luiden perusteella haudan ilmansuunnaksi mitattiin lähes täsmälleen pohjois-eteläsuunta niin, että vainajan pää oli kohti etelää. Koko hautaa ei kaivettu esille, vaan tutkittu alue ulottui vainajan keskivartalon kohdalle.

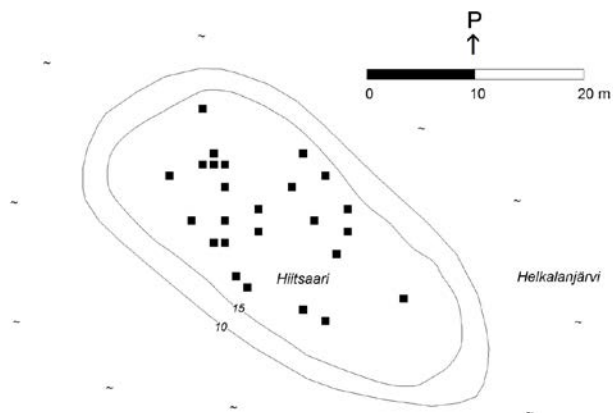
Näkyviin saatiin vainajan reisiluut, lantio sekä lantion päällä olleet oikean käden sormi- ja kämmenluut. Luuaines oli kokonaisuudessaan suhteel-

lisen hyvin säilynyttä. Toisen käden luita ei saatu esille, joten vainajan vasen käsi on ollut mahdollisesti suorassa vasemman kyljen suuntaisesti tai ylempänä poikittain rinnan päällä. Hautaus oli tehty ruumisarkussa, sillä vainajan oikealla puolella erottui yhtenäisenä tummana juovana pitkälle maatonut puuainesta. Luiden koon perusteella kyse on ollut täysikasvuisesta henkilöstä.

Ajoitusnäytettä otettaessa paljastui vainajan oikean käden kämmenluiden alta kuparin vihertäviä korroosiotuotteita (kuva 5). Niiden lähteeksi osoittautui raha, joka oli säilyttänyt myös sitä ympäröivää orgaanista materiaalia. Alustavan tarkastelun perusteella rahan mukana oli säilynyt molemmien puolin ainakin tekstiiliä ja kämmenluiden puolella luuta vasten myös vainajan ihoa. Haudasta otettiin talteen analysoitavaksi vainajan vasen reisiluun sekä raha siinä kiinni olleen orgaanisen materiaalin kanssa, minkä jälkeen alue peitettiin entiselleen.

Minkäänlaisia maan pinnalle erottuvia hautamerkkejä, kuten kiviladelmia tai pystykiviä, ei kohteelta havaittu. Saaressa olleet painanteet indikoivat varmimmin ruumishautojen paikkoja. Tosin todennäköisesti vain osa painanteista kyettiin tarkastuksen luonteesta ja käynnin aikaisista olosuhteista johtuen havaitsemaan. On myös varsin luul-

Kuva 4. Hiitsaaresta havaitut hautapainanteet ja niiden sijainti gps-laitteella mitattuna.

Kuva 5. Hiitsaarelta tutkitun ruumis-
haudan hautaustaso. Lantion päällä
poikittain vainajan oikean käden
kämmenluut ennen ajoitusnäytteen
ottamista. Käteen asetettu raha löy-
tyi kämmenluiden alla. TYA 38:10.

tavaa, että ainoastaan osa haudoista ylipään-
sä erottui maanpinnalle painaumina. Hau-
tojen kokonaismäärä Hiitsaarella saattaakin
nousta lähelle puolta sataa, ellei jopa tämän
ylikin.

VAINAJAN RAHA

Vainajan kädestä tavattu raha tunnisteti-
tiin ruotsalaiseksi **Kaarle XI:n** (hallitsijana
1660–1697) lyöttämäksi 1/6 äyriksi eli kuu-
sinaiseksi vuodelta 1676. Kuparipitoinen
raha oli sekä varsin kulunut että huonolaa-
tuinen, ja esineen pinta hilseili kerroksittain.
Suhteellisen vaivattomasti tunnistettavina
ja ajoitettavina löytöinä rahat muodostavat
historiallisen ajan hautapaikkatutkimuk-
selle hyvin informatiivisen lähdeaineiston.
Vaikka rahalöytöihinkin liittyy lähdekriit-
tisiä ongelmia, ei ajoitusten suhteen vastaa-
vaan tarkkuuteen etenkään uudella ajalla
tehtyjen hautausten osalta ole esimerkiksi
luonnontieteellisten ajoitusmenetelmien
kautta käytännössä mahdollista päästä.

Uudelle ajalle ajoituvissa, yleensä löy-
döttömissä tai ainakin hyvin vähälöytöisissä
hautauksissa rahat ovat suhteellisesti ottaen
varsin yleinen esineryhmä. Rahoja onkin

hautoihin päätynyt monista
eri syistä. Lähinnä kotimai-
seen perinneaineistoon viita-
ten esitti vuonna 1980 **Pirjo**

Varjola haudoista löytyneille rahoille eri-
laisia selityksiä. Hänen mukaansa kyse voi
esimerkiksi olla vainajan henkilökohtaises-
ta omaisuudesta tai sen osasta, hautapaikan
lunastamisesta käyttöön tai lähes sisällöttö-
mästä tottumuksesta.¹⁸ Vainajan kädestä tai
suusta löytynyt raha on puolestaan perin-
teisesti selitetty vainajalle mukaan laitetuksi
ja Manalan lautturille tarkoitetuksi matka-
rahaksi tai taivaanportilla Pyhälle Pietarille
annettavaksi pääsymaksuksi.¹⁹

Viimeksi mainittuja, arkeologisen tut-
kimuksen kautta yksiselitteisesti todettuja
ja vainajalle varta vasten mukaan annettuja
rahoja, on historiallisen ajan haudoista tie-
dossa vain muutamia.²⁰ Etenkin kaivaustek-
nisistä syistä johtuen ruumishaudoista esiin
tulneiden rahojen löytökonteksti on usein
epätarkka ja dokumentoinnin suurpiirtei-
syys haittaa tulkintoja etenkin vanhemman
tutkimuksen yhteydessä. Aina ei ole mah-
dollista saada selvyyttä edes siitä, onko kyse
ollut todellisesta hauta-annista vai hautaan
täyttöä ennen tai sen yhteydessä joutunees-
ta rahasta. Osa haulalöydöiksi tulkituista ra-
hoista saattaa lisäksi olla löytöyhteydeltään
sekundaarisia. Rahoja on hautoihin asetettu
myös varsinaista hautaamista paljon myö-
hemmin esimerkiksi korvaukseksi sieltä eri

tarkoituksiin viedystä luista tai muista ruumiinosista.²¹

Hiitsaaren tapauksessa rahan löytökon teksti oli kuitenkin harvinaisen selkeä: kupariraha on tarkoituksellisesti asetettu vainajan oikean kämmenen sisään. Sijainnin perusteella maksuvälineellä on todennäköisesti uskottu olevan merkitystä tuonpuoleisessa tai sinne pääsyssä. Toisaalta vainaja on ehkä haluttu pitää tyytyväisenä antamalla hänelle rahaa mukaan hautaan. Haudoista löytyneet yksittäiset rahat ovat nimellisarvoltaan yleensä varsin pieniä, ja myös Hiitsaaren raha on tällainen. Vainajalle mukaan laitetuilla rahoilla on ollut suuri symbolinen ja epäilemättä myös uskomuksellinen arvo. Vaikka raha on ennen hautausta voinut olla kierrossa pitkäänkin, sen *terminus post quem* on 1676. Tämän perusteella kohdetta on käytetty hautausmaana ainakin 1600-luvun lopulla, vuosisadan viimeisellä neljänneksellä, ja ehkä myös 1700-luvun alkupuolella. Kalmiston perustamisajankohtaa ei yhden rahalöydön perusteella ole kuitenkaan mahdollista tarkemmin arvioida.

POIKKEUSAJAN RUUMISKALMISTO?

Keitä sitten on haudattu tällaiseen pieneen, maaseudulla sijaitsevaan saarikalmistoon? Lähelle hautapaikan mahdollista käyttöaikaa osuu suuriksi kuolovuosiksi kutsuttu ajanjakso vuosien 1696–1697 välillä. Tuoloin epäedullisesta säästä johtuen viljasadot jäivät epätavallisen niukoiksi tai ne menettettiin kokonaan. Onkin arvioitu, että lähes kolmasosa Suomen väestöstä menehtyi nälkään ja tauteihin.²² Voisiko Hiitsaari siis olla 1600-luvun lopun kuolovuosien aikana käytetty hautapaikka?

Katovuosien vaikutusta Jääskessä voidaan tarkastella erityisesti seurakunnan

kuolleiden ja haudattujen luetteloiden kautta, jotka ovat säilyneet jo vuodesta 1688 alkaen. Vuonna 1693 – siis artikkelin alussa esitetyn maakirjakartan laatimisvuotena – koko Jääsken laajassa pitäjässä kuoli kirkollisten lähteiden perusteella vain 40 henkeä.²³ Kuolleiden lukumäärä pysytteli vuositasetta pitkään samansuuruisena, lukuun ottamatta vuosisadan loppupuolen katovuosia. Esimerkiksi vuonna 1697 seurakunnassa haudattiin peräti 1029 henkeä.²⁴ Kuolleista suuri osa tiedetään luetteloiden perusteella haudatun kirkkomaahan kaivettuihin laajoihin yhteishautoihin: esimerkiksi 12.4.1697 haudattiin 150 tuntematonta kerjäläistä Jääsken kirkkomaahan leveään ja syvään yhteishautaan.²⁵ Poikkeusajoina pääosa joukkohautoihin haudatuista – pitäjstä riippumatta – koostui juuri seurakunnan ulkopuolelta tulleista vaeltelevista kerjäläisistä. On myös otettava huomioon se seikka, etteivät kaikki kuolleet välttämättä päätyneet poikkeusajoina kirkollisiin luetteloihin, vaikka olisivatkin olleet paikkakuntalaisia.

Jääsken kirkkomaaalle ja kirkon lattian alle haudatut seurakuntalaiset löytyvät seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelosta pääsääntöisesti nimettynä. Luetteloiden merkintöjen perusteella voidaan todeta, että 1600-luvun lopulla myös Kavantsaarelta ja läheisistä Kavantjärven sekä Syvälahden kylistä vainajia vietiin normaalisti kirkolle haudattavaksi. Nimenä Hiitsaarta tai mitään muutaakaan kirkkomäen ulkopuolista paikkaa ei Jääsken seurakunnan niin sanotuissa historiakirjoissa koskaan mainita.

Syrjässä sijaitsevien, kirkollisesta kontekstista poikkeavien, hautapaikkojen on usein nähty syntyneen erilaisten murrosaikojen, kuten juuri nälkävuosien tai erilaisten sotatapahtumien aiheuttamina ilmiöinä. Toinen suosittu selitysmalli kuvaa kohteita

Kuva 6. Ote vuonna 1693 laaditusta maakirjakartasta (KA: MHA G 61 4/1). Kohteen käyttöä selittävä teksti 'Hijtte Sari, Bruckas af Gement folck till Kyrckegårdh uthan Präst' on kirjoitettu saaren viereen.

lähinnä ruumiiden väliaikaiseen säilytykseen käytettyinä kesäkalmistoina. Tulkinnat perustuvat yleensä 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella muistiin merkittyihin tarinoihin ja muuhun muistitietoon, eikä niillä useinkaan ole yhteyttä todellisten historiallisten tapahtumien kanssa. Hautapaikkojen käyttöä käsitteleviä väitteitä ei yleensä ole perusteltu esimerkiksi asiakirjalähteillä tai relevantilla tutkimustiedolla, joten kyse on pitkälti ollut niin sanotuista valistuneista arvauksista.

Hiitsaarelta tehtyt arkeologiset havainnot eivät erityisemmin viittaa kohdetta käytetyn suurten kuolovuosien aikana. Saarelta tavatut haudat vaikuttavat pintapuolisten havaintojen ja koetutkimusten perusteella olleen erillisiä ruumishautoja, joita paikalle on kaivettu järjestyksessä. Yksittäiset hautaukset on lisäksi tehty huolellisesti ja todennäköisesti myös pitkän ajanjakson

kuluessa. Hiitsaaren yleinen luonne ja hautausten edellä mainitut yksityiskohdat ovatkin todennäköisesti osoitus toisenlaisesta hautapaikasta, nimittäin paikallisesta seutu- tai kyläkalmistosta.

'HIJTTE SARI, BRUCKAS AF
GEMENT FOLCK TILL
KYRCKEGÅRDH UTHAN PRÄST'

Selkein Hiitsaaren luonnetta selvittävä huomio saadaan jo artikkelin alussa esitellystä 1600-luvun maakirjakartasta.²⁶ Hiitsaaren karttapiirroksen viereen, sen nimen oheen, on maanmittari merkinnyt ruotsinkielisen tekstin 'Hijtte Sari, Bruckas af Gement folck till Kyrckegårdh uthan Präst', joka voidaan vapaasti kääntää seuraavasti: 'Hiittensaari, [jota] rahvas käyttää hautausmaana ilman pappia' (kuva 6).

Karttamerkintä on poikkeuksellinen monessakin mielessä. Ensinnäkin verotus-tarkoituksiin laadituissa 1600-luvun geometrisissa maakirjakartoissa on vain harvoin merkitty kartoitukseen varsinaisesti kuulumattomia yksityiskohtia. Säännönmukaisesti karttoihin on merkitty laatimisajan kohdan aikana käytössä olleet kirkkorakennukset ja niiden ympärillä sijaitsevat kirkkomaat, mutta muunlaiset hautauskäytössä olleet kohteet ovat lähes tuntemattomia. Vaikka kalmistoihin viittaavia paikan-nimiä maakirjakartoissa esiintyy jonkin verran, ei niissä juurikaan tavata kohteiden käyttöä todentavia sanallisia tarkenteita. Maanmittareiden ohjeistuksissa oli 1600-luvun loppupuolella jatkuvasti tarkentuvat säännöt maanmittaustoimituksista ja kartoissa kuvattavista ilmiöistä²⁷, mutta muutoin yksityiskohdat olivat pitkälti riippuvaisia mittauksen tehneestä maanmittarista. Maanmittari Forsselille Hiitsaaren käyttö hautausmaana oli syystä tai toisesta siinä määrin merkityksellinen, että hän merkitsi laatimaansa karttaan paikan luonteen myös kirjallisesti.

Hiitsaarta esittävän karttamerkinnän viereen kirjoitetun tekstin arvoa nostaa se, että mainintaa on pidettävä myös historiallisena aikalaiskuvauksena. Kuvauksesta avautuukin mielenkiintoisia yksityiskohtia ajankohdan kansanomaisiin hautauspaoihin liittyen. Tekstin teonsanan passiivin preesensmuodon 'brukas' perusteella on pääteltävissä, että paikka on yhä kartan laatimisaikana ollut käytössä hautausmaana. Hautaaminen puolestaan tehtiin itsenäisesti ilman papin läsnäoloa. Termi 'gement folk' kääntyy puolestaan tarkoittamaan lähinnä tavallista kansaa eli rahvasta.

Kuvauksen perusteella 1600-luvun lopun paikallisesta kyläyhteisöstä näyttäisikin paljastuvan hautauskäytäntöihin asti ulottunut

sosioekonominen hierarkia. Kirkkoon ja kirkkomaalle haudattiin ajankohdan säilyneiden kuolleiden ja haudattujen luetteloiden perusteella Kavantsaaresta ja sen lähikylistä lähinnä säätyläisiä ja talollisia sekä heidän lähipiiriään. Paikalliseen, tässä tapauksessa Hiitsaaressa sijaitsevaan, hautausmaahan haudattiin puolestaan alueen muuta, yhteiskunnalliselta asemaltaan alempaa asujaimistoa. Keitä nämä tarkasti ottaen sitten olivat? Asian yksityiskohtaisempi selvittäminen vaatisi oman, lähinnä veroluetteloihin ja kirkollisiin asiakirjoihin keskittyvän, vertailevan erikoistarkastelun. Tutkimuksessa olisi luonnollisesti huomioitava esimerkiksi se, että Jääsken kuolleiden ja haudattujen luettelot alkavat vasta 1680-luvun lopulta. Näistä löytyy säännönmukaisesti maininta joko kirkkoon tai kirkkomaalle hautaamisesta, mutta muita hautapaikkoja ei niihin ole merkitty – ellei sitten kirkkomaa-termi kata myös muut seurakunnan alueella hyväksytyt ja yleisesti käytössä olleet paikat. Vuosien 1688 ja 1689 luetteloita seuraa poikkeuksellisesti lähinnä kuolleita lapsia sisältävä lista, joille ei hautapaikkaa ole lainkaan merkitty. Näiden osalta kyse lienee kuitenkin kirjanpidollisesta yksityiskohdasta, eikä poikkeuksesta hautapaikoista.

Lienee kuitenkin syytä vielä korostaa, että hautasaareen vaikuttaisi haudatun nimenomaan lähialueen asukkaita. Paikallisten vainajien hautaaminen Hiitsaareen onkin todennäköisesti tapahtunut sukulaisten ja muiden kyläläisten voimin muutamien päivien jälkeen kuolemasta. Jonkinlaisesta tottumattomuudesta saattavat kieliä matalat ja eri ilmansuuntiin kaivetut hautakuopat Hiitsaaren laella. Toisaalta yksityiskoh-tien perusteella vainajat näyttäisi haudatun saareen huolellisesti ja arvokkaasti, kansanomaisia tapoja noudattaen. Hautaaminen tällaiseen paikalliseen, lähellä sijaitsevaan

hautausmaahan on todennäköisesti ollut myös nopeampi prosessi kuin kirkolle viettäessä.

Vaikka 1690-luvun aikalaiskuvauksen mukaan saarelle hautaaminen tapahtui ilman papin läsnäoloa, on vainajat todennäköisesti kuitenkin jollain aikavälillä myös siunattu Hiitsaareen. Jääsken kirkkoherra tai kappalainen vieraili vuosittain Kavantsaarella, kuten myös muuallakin pitäjän reuna-alueilla, säännöllisesti ripitysmatkoja ja muita kirkollisia toimituksia suorittamassa.²⁸ Pappi on hyvinkin saattanut vierailla Hiitsaarella myös muulloin, erikseen pyydettyä tai esimerkiksi Kavantsaaren kartanossa pidettyjen jumalanpalvelusten²⁹ jälkeen.

KANSANUSKOMUKSET JA MYTOLOGISET NIMET

Kavantsaaren Helkalanjärven Hiitsaari on 1600-luvulla ollut pieni veden ympäröimä saari, jonne vainajat lähiympäristöstä vietiin sulan aikana veneellä ja talvisin jään yli kulkemalla. Hautapaikka on sijainnut asutuksen liepeillä ja helposti saavutettavissa, mutta veden ansiosta erillään muusta ympäristöstä. Tällaiset maaperältään hiekkaiset saaret ja kumpareet ovat käytännön tekijöiden johdosta soveltuneet erinomaisesti hautauskäyttöön. Sisämaassa vainajien hautaamiseen on kirkkomaiden ohella varsin yleisesti käytetty asutuksen lähellä sijaitsevia pieniä saaria tai niemiä, osin vielä 1700-luvun alkupuolelle asti.³⁰

Käytännön tekijöiden ohella hautapaikan sijaintiin vesistön saarella ovat varmasti vaikuttaneet myös paikalliset tavat, uskomukset ja tottumukset. Tällaiset luonteeltaan liminaalisina pidetyt alueet ovatkin erityisesti soveltuneet rituaaliseen toimintaan.

Paikat ovat itsessään veden ympäröimiä, ympäristöstä erottuvia ja siitä erotettuja. Saarihautausmaissa voidaankin nähdä konkretisoituma esimerkiksi kansanuskomuksissa usein ilmenevästä vedentakaisesta tuonelasta. Saarissa kuolemaan liittyvät uskomukset ja hautauksiin liittyvät käytännön tekijät nivoutuivat tavallaan myös yhteen. Vainajat saivat veden takana levätä rauhasa eläviltä ja elävät puolestaan asua mantee-reella rauhassa kalmalta ja kuolleiden häiriöinniltä.

Nimistöllisesti Hiitsaari voidaan luokitella mytologiseksi paikannimeksi. Esimerkiksi kielitieteilijä **Mauno Koski** liitti saaren nimen väitöskirjassaan 1967 yksiselitteisesti osaksi itämerensuomalaista hiisi-sanuetta³¹. Saaren tarkkaa nimeämisperustetta on kuitenkin lähes mahdotonta selvittää, sillä hiidet ovat paikannimissä usein monitulkintaisia. Perinteisesti nimeä on pidetty osoituksena jonkinlaisesta kulttipaikasta tai yliluonnollisesta olennoista, ja sanan yhtenä tarkoitteena on ollut myös kalmisto.³² Historialliselle ajalle ajoittuvat ruumiskalmistot ovat hiisi-tarkoitteella nimetyissä paikoissa kuitenkin harvinainen ja poikkeava piirre: määritettävä on käytetty erityisesti rautakauden eri periodeille ajoittuviin polttokalmistoihin.³³

Hiitsaarta voidaan edellä esitetystä huolimatta pitää mytologisen määritteen omaväna paikannimenä. Yksinomaan kalmistoa tarkoittavien elementtien sijaan saaren nimeämisperusteina on pidettävä sen hiisi-paikoille tyypillisiä topografisia piirteitä – pois lukien kivisyys.³⁴ Kohde sijaitsee asutuksen lähellä, on korkea ja veden ympäröimä sekä maisemassa selvästi erottuva mäkialue, josta on myös ollut hyvä näkyvyys lähiympäristöönsä. Paikka on toiminut miljöödominanttina, ja pitkälti samankaltaisin mutta yksityiskohdiltaan vaihtelevin

perustein on nimetty myös muita Jääsken ja Antrean seudun Hiisi-paikkoja.³⁵

Hiitsaaren nimen syntyhistoria on hämärän peitossa. Vaikka saaresta on ainakin sen todettuna käyttöaikana 1600-luvulla käytetty *hiisi*-nimeä, on paikalle haudattuja vainajia tuskin pidetty hiidenväkenä tai muutoin yhdistetty ylikuonnolliseen hiiteen. Nimi ei todennäköisesti ole syntynyt ruumiskalmiston myötä, vaan paikka on nimetty jo tätä ennen. Säilyneissä asiakirjoissa nimi esiintyy ilmeisesti ensimmäisen kerran vuonna 1674, jolloin käräjillä käsiteltiin Kavantsaaren ja naapurikylien välistä maariitaa.³⁶ Eräänä kylien välisenä rajapisteenä käräjäoikeuden pöytäkirjassa mainitaan *Hiidensaa-ri* (Hijdensari) viitaten jo sata vuotta aiemmin, vuonna 1576, laadittuun asiakirjaan. Rajalinja on esimerkiksi 1640-luvun lääninkartan (kuva 1) ja 1690-luvun geometrisen maakirjakartan perusteella kulkenut Helkalanjärvessä heti Hiitsaaren länsipuolella, tehden selällä noin 90 asteen kulman. Koska Hiitsaari on käytännössä kyseisen järven ainoa saari, on se aiemmin soveltunut hyvin myös kylien välisen rajalinjan kiintopisteeksi; itse asiassa kyse on ollut samalla myös Jääsken ja Viipurin pitäjien sekä Jääsken ja Rannan kihlakuntien välisestä rajalinjasta. Tärkeää rajapaikkaakaan niihin liittyvine uskomuksineen ei liene mahdollista sulkea pois Hiitsaaren nimeämisperusteista. Paikan sijainti vesistön keskellä historiallisen rajalinjan pisteenä onkin korostanut kohteen monimuotoista liminaalisuutta.

Nimistöntutkimuksessa lähinimillä tarkoitetaan tutkittavan nimen tarkoitetta lähellä olevia nimiä.³⁷ Saaren läheisyydessä sijainnut *Hiitsaarenniitty* (Hiitsaaren niitty 1782) on 1700-luvulla ollut osittain *Ukkolan* (Uckola 1782) talon omistuksessa. Kyseinen talo on sijainnut mantereella Hiitsaaren pohjoispuolella, jossa asuinpaikka on vielä

1900-luvun alkupuolella tunnettu Ukkolanmäkenä. Tämän Helkalanjärveen työntyvä niemi on ollut nimeltään *Ukkolanniemi* (Uckolanniemi 1782). Ukkola-nimi olisi houkuttelevaa yhdistää muinaissuomalaisiin uskomuksiin jonkinlaisena kulttipaikkana.³⁸ Nimen lokatiivinen *-la/-lä*-johdin liittyy sen kuitenkin osaksi talojen ja kylien nimeämistraditiota. Paikannimen pohjana ei siis ole mytologinen *ukko* 'yljumala', vaan erisnimi *Ukko(i/nen)*, joka jo uuden ajan alkupuolella esimerkiksi Jääsken pitäjässä, kuten myös muualla Itä-Suomessa, on esimerkiksi sukunimenä ollut varsin yleinen.³⁹ Varhaisin säilynyt maininta Kavantsaaren Ukkolan talosta on Antrean seurakunnan ensimmäisessä rippikirjassa vuodelta 1727⁴⁰ ja vielä ennen viime sotia Kavantsaassa asui sekä Ukkoloita että Ukkosia⁴¹. Kavantsaaren Ukkolaa onkin esitetyn perusteella pidettävä paikallisena asutusnimenä ilman siihen liittyvää mytologista taustaa: näin lie-nee poikkeuksetta myös muiden itäsuomalaisten Ukkola-nimisten paikkojen kanssa. Genetiivimuodossa kyseisen paikannimen määrite voisi myös osoittaa omistusta tai ilmentää paikan suurta kokoa suhteessa lähiympäristöönsä; ensin mainitussa tapauksessa voisi nimen määritteenä olla myös appellatiivinen henkilönnimitys *ukko* 'vanha mies'.⁴²

Hiitsaari sijaitsee keskellä Helkalanjärveä, johon ainakin näennäisesti voisi liittyä nimitys *helka*, kansanomaistunut väännös ruotsin kielen sanassa *hel*, *helig* 'pyhä'.⁴³ Määrite perustunee kuitenkin yleiseen ristimänimeen *Helga/Helka/Helge*⁴⁴, sillä nimessä on sama asutukseen viittaava *-la* johdin kuin Ukkolassakin. Kavantsaaren kartanoon kuulunut Helkamaan torppa esiintyy **Saulo Kepsun** mukaan asiakirjoissa jo vuodesta 1556 lähtien ja Helkala saat- taakin olla sen nuorempi rinnakkaisnimi.⁴⁵

Samoilta ajoilta tunnetaan Kannakselta myös sukunimi *Helgama*.⁴⁶ Helkalanjärvi ei kuitenkaan ole vesistön alkuperäinen nimitys, vaan sitä on ainakin vielä 1600-luvulla kutsuttu *Hulkkian*- tai *Hulkkeenseläksi*.⁴⁷ Tämän perustana on voinut olla yleinen *Hulkko*-nimi⁴⁸, sillä 1600-luvun geometrisen kartan mukaan Kavantsaaren kulkeva silta on mennyt *Hulkko*- tai *Hulkkionsalmen* (*Hulkosalmi* 1693, *Hullkjonsallmi* 1782) yli. Ukkolan ja Helkalan osoittautuessa lähinnä asutusnimiksi ei Kavantsaaren kylän alueella näyttäisi Hiitsaaren lisäksi olleen muita mytologisia nimiä – tai ainakaan niitä ei paikannimistössä ole säilynyt.

HAUTAUSTAPOJEN YHTENÄISTÄMINEN 1600-LUVULLA

Vielä uuden ajan alkupuolella paikalliset hautaustavat saattoivat vaihdella suuresti valtakunnan eri osissa ja käytäntöjä pyrittiinkin koko 1600-luvun yhtenäistämään. Esimerkiksi vuonna 1686 voimaan astuneessa kirkkolaissa oli yksityiskohtaisia säädöksiä vainajan hautaamisesta. Siinä muun muassa kiellettiin ruumiinvalvoajaiset ja vainajan laskeminen hautaan ilman lupaa.⁴⁹ Kirkollisissa yhteyksissä on kirkon ja kirkkomaan asema vainajien hautapaikkana tullut korostetusti esille, ja onkin pidetty itsestään selvyytenä, että ainakin 1600-luvun lopulla kaikki vainajat haudattiin säännönmukaisesti joko kirkon sisälle lattian alle tai rakennusta ympäröivälle kirkkomaalle.⁵⁰ Ainoastaan erityistapauksissa olisi tavasta voitu poiketa, yleensä vainajan kastamattomuuteen, poikkeavaan kuolemaan, rikolliseen taustaan tai muihin olosuhteisiin vedoten.⁵¹

Tapa haudata vainajia muualle kuin pitäjän kirkkomaalle ei tässä esitetyn aineiston perusteella kuitenkaan rajoitu 1600-luvun

lopun suuriin nälkä- ja kuolovuosiin ja seuraavan vuosisadan alkupuolelle isonvihan aikaan, vaan kyseessä vaikuttaisi ainakin tietyillä alueilla olleen paikallisväestön yleinen käytäntö. Näyttääkin vahvasti siltä, että hautauskäytännöt ovat vielä 1600-luvun jälkipuolellakin olleet monimuotoisempia kuin on aiemmin ajateltu. Hiitsaareen liittyvän karttamerkinnän, paikasta kertovien paikallistarinoiden sekä arkeologisten maastohavaintojen ja vainajan käteen asetun rahan perusteella on saarta käytetty rahvaan hautaamiseen ainakin 1600-luvun loppupuolella. Tuolloin Kavantsaarelta vietiin Jääsken kirkolle haudattavaksi paikallisyhteisön tiettyjä jäseniä, kun taas osa alueen asukkaista haudattiin Hiitsaareen. Tällaisten kirkkomaan kaltaisten, yleisesti hyväksyttyjen ja säännöllisesti käytettyjen paikallisten ruumiskalmistojen tai hautausmaiden olemassaoloa ei käytännössä ole edes pidetty mahdollisena. Tavan alku ei ole tarkemmin tiedossa, mutta käytännössä tarve pienille paikallisille hautapaikoille on syntynyt heti pysyvän asutuksen myötä.

Hiitsaaren kaltaiset, paikallisesti käytetyt pienet kylä- tai seutukalmistot eli -hautausmaat liittynevät pitkälti laajoihin pitäjiin ja alueen suhteellisen harvaan seurakuntaverkostoon. Esimerkiksi vuonna 1688 Jääsken eteläosan asukkaat, johon Kavantsaarikin ympäristöineen kuului, pyysivät lupaa kappelin rakentamiseen, sillä matka Jääsken kirkolle oli pitkä ja vaivalloinen.⁵² Lupaa uuteen kirkkorakennukseen ei tuolloin myönnetty, mutta kirkon rakennushanke toteutui Uudenkaupungin rauhan 1721 solmimisen jälkeen, jolloin Venäjälle siirtyneestä Jääsken osasta muodostettiin Antrean seurakunta.⁵³ Etäisyys Kavantsaarelta Antreaan 1725 rakennetulle uudelle kirkolle pieneni Jääsken verrattuna lähes puoleen, vesireittejä käytettäessä jopa kolmannek-

seen entisestä. Viimeistään lähemmäksi sijoitetun uuden kirkon ja kirkkomaan myötä tarve pienten paikallisten hautausmaiden käyttöön loppui, tai ainakin väheni huomattavasti vanhan Jääsksen alueella.⁵⁴

UUDEN AJAN HAUTATUTKIMUKSESTA

Historiallisen ajan ruumishautoja, etenkin uudelle ajalle ajoittuvia, on tutkittu melko runsaasti, etenkin jos tätä verrataan arkeologisesti kaivettujen rautakautisten tai varhaiskeskiaikaisten hautojen lukumäärään. Uuden ajan hautauksiin liittyy kuitenkin omat painotuksensa, sillä valtaosa tähän astisista havainnoista on kertynyt kirkkoista ja kirkkomailta. Tutkitut haudat puolestaan edustavat yleensä hautausten nuorinta kerrostumaa, sillä kirkkomailta ne saattavat ajoittua jopa 1800-luvun loppupuolelle, kirkkojen lattioiden alta paljastuvat haudat puolestaan 1700-luvulle. Vaikka vanhempiakin hautoja on näistä saatu tutkimuksen piiriin, on kirkollisten kohteiden pitkään jatkuneesta käytöstä johtuen aineisto usein fragmentaarista ja varsin sekoittunutta. Parhaiten säilyneet ja siten myös informatiivisimmat kirkkohaudat edustavat yleensä yhteisön varakkaimpia sukuja ja myös usein muualta tullutta yhteiskunnallista yläluokkaa, mikä ei hautausapojen tutkimuksen kannalta anna todellista kuvaa koko yhteisöstä.

Maaseudun äärimmäisen niukasti tutkituista kohteista saatavat havainnot kertovat puolestaan tavallisesta kansasta. Antrean Kavantsaaren Helkalanjärven Hiitsaari edustaa tällaista kohdetta, joka nimenomaisesti tapauksessa voidaan muinaisjäännöstyypinä sijoittaa lähinnä monimuotoiseen hautasaarien ryhmään. Paikasta olisikin yksityiskohtaisesti tutkimalla saatavissa uutta

tietoa sellaisesta paikallistason yhteisöstä, joka on tähän asti ollut lähes kokonaan sekä arkeologisen tutkimuksen että myös asiakirjalähteiden saavuttamattomissa.

Hiitsaari ei suinkaan ole muinaisjäännöksenä tyyppinsä yksittäinen edustaja ja poikkeus vanhan Jääsksen pitäjän alueella. Kalmistoihin ja muihin vastaavanlaisiin paikkoihin viittaavat myös monet muut vanhan Jääsksen ja Antrean alueelta tavattavat paikannimet ja paikallistarinat. Esimerkiksi viereisessä Kokkoselänjärven, alle neljän kilometrin etäisyydellä kaakkoon Hiitsaaresta, sijaitsee Kuoliosaari eli Kuollutsaari⁵⁵ ja läheisessä Syvälahden kylässä Mänttäläisten kangas, joihin myös kerrotaan haudatun.⁵⁶ Myös monet vanhan Äyräpään kihlakunnan alueelta talletetut paikannimet ja kansantarinat viittaavat tällaisiin historiallisen ajan hautapaikkoihin.⁵⁷ Kohteita ei aiemmin ole arkeologisesti juurikaan huomioitu, joten niistä ei ole voitu varmuudella todeta juuri mitään.

Vasta 2000-luvulla tehtyjen arkeologisten inventointien kautta tämänkaltaisia kohteita on jonkin verran saatu myös konkreettisen tutkimuksen piiriin. Historiallisesti Ruotsiin kuuluneelta luterilaiselta Karjalankannakselta on allekirjoittaneen tutkimushankkeen tuloksena kerätty tietoja ja tarkasti paikannettu useita kymmeniä Hiitsaaren kaltaisia paikallisia, historialliselle ajalle ajoittuvia hautapaikkoja. Muualla Suomessa on tällaisia kohteita sadoittain. Osa tämänkaltaisista kohteista on mahdollista, etenkin alustavalla tasolla, tavoittaa esimerkiksi kirjallisten lähteiden, paikannimistön ja arkistoihin sijoitetun erilaisen muistitiedon perusteella. Varmistus tällaisille havainnoille on kuitenkin saatavissa vasta kohteille tehtävien maastotarkastusten jälkeen. Yhtä lailla kohteiden tarkempi luonne ja muut konkreettiset yksityiskohdat ovat selvitettävissä

ainoastaan arkeologisen materiaalin kautta. Kirkollisen kulttuurin ohella Hiitsaaren kaltaisten kohteiden kautta on mahdollista tarkastella esimerkiksi paikallisia traditioita, kuten kansanomaisia hautaustapoja ja kansanuskon heijastumia ainakin keskiajan jälkipuolelta lähtien aina 1600-luvun loppuun asti. Laajan kerätyn aineiston avulla voidaan tulevaisuudessa laajempia päätelmiä tehdä varsinaisten kohteiden lisäksi myös paikallistason kirkollisista käytänteistä sekä paikkoja käyttäneistä yhteisöistä.

Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Arkeologia, Geotalo
Akatemiankatu 1
20014 Turun yliopisto

LOPPUVIITTEET

- 1 KA: MHA G 61 4/1.
- 2 Ylönen 1957: 948.
- 3 Esim. Jääskessä 1555 *olli Hijtinen*; ks. Mikkonen & Paikkala 2000: 140.
- 4 KA: MHA 125 Antrea 13:1a–d.
- 5 Esim. Pitäjänkartta 4111 07 Karisalmi.
- 6 Koski 1967: 142.
- 7 Esim. Simonen 1951:10–11; Suomenmaa 1923: 178.
- 8 Ylönen 1957: 353–362, 735–742; ks. myös Kepsu 2018: 188.
- 9 Soikkeli 1910.
- 10 Karjala 8.7.1910.
- 11 Kotus: NA: Antrea Hiitsaari, Viljo Nissilä 1958.
- 12 Kotus: NA: Antrea Kasakkasaari, Lydyia Kankkunen 1958.
- 13 Kotus: NA: Antrea Kasakkasaari, Viljo Nissilä 1958.
- 14 Ks. esim. Ruohonen 2013; Ruohonen *et al.* 2014.
- 15 Karttalehti 4111 07 Karisalmi.
- 16 Koski 1967: 142; Kotus: NA: Antrea Hiitsaarenkukkula, Eeva Markus 1994–1997.
- 17 Kotus: NA: Antrea Hiitsaarensuo, Viljo Nissilä 1958.
- 18 Varjola 1980: 121.
- 19 Esim. Hagberg 2015: 222–226.
- 20 Esim. Laakso 2014: 103–104.
- 21 Esim. Ruohonen 2011: 353–355.
- 22 Esim. Muroma 1991: 175–180.
- 23 KA: Jääsken srk:n kuolleiden ja haudattujen luettelot.
- 24 Ylönen 1957: 601.
- 25 Ylönen 1957: 601; myös Koskinen 1866: 74, alaviite.
- 26 KA: MHA G 61 4/1,.
- 27 Esim. Gustafsson 1933: 17–34, 41–44.
- 28 Näistä esim. Rimpiläinen 1971: 249–250.
- 29 Esim. Jääsken kesäkäräjät 1672 jj17: 49, KA.
- 30 Esim. Ruohonen 2002; 2010.
- 31 Koski 1967: 142; myös 1990: 409.
- 32 Koski 1967: 221–226.
- 33 Esim. Koski 1967: 225–226; Wessman 2009.
- 34 Esim. Koski 1967: 196–204.
- 35 Esim. Koski 1967: 33–35, 139–143.
- 36 KA: Jääsken kesäkäräjät 1674, jj19:106.
- 37 Esim. Pyhä – Hiisi; ks. Mallat 2007: 164–165.
- 38 Kuten esim. Mizin & Muhonen 2015: 42–45.
- 39 Esim. Jääskessä *hans wkonn* 1551, *antti Ucko* 1554; ks. Mikkonen & Paikkala 2000: 707.
- 40 KA: Antrean srk, rippikirja 1727.
- 41 Simonen 1951: 476.
- 42 Esim. Nissilä 1975: 114–116.
- 43 Ks. esim. Anttonen 1996: 123–125.
- 44 Esim. Nissilä 1975: 235; ks. myös Kepsu 2018: 124.
- 45 Myös Ylönen 1957: 356–358.
- 46 Esim. Kepsu 2018: 124.
- 47 Hulkiselkä 1693; Nissilä 1939: 421–422.
- 48 Ks. esim. Mikkonen & Paikkala 2000: 133.
- 49 KL 1686 XVIII.
- 50 Esim. Muroma 1991: 36.
- 51 Esim. Rimpiläinen 1971: 268–290.
- 52 Salokas 1924: 273; Simonen 1951: 22.

- 53 Simonen 1951: 11, 22.
 54 Ks. Ylönen 1957: 948–949.
 55 Kotus: NA: Viljo Nissilä 1958; NA Ismo Karvinen 1962.
 56 Soikkeli 1910.
 57 Esim. Kähönen 1959: 48–49, 638.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Arkeologian oppiaineen arkisto (TYA),
 Turun yliopisto

Ruohonen, Juha 2013. *Karjalankannaksen kal-
 mistoja ja kirkonpaikkoja sekä uusia rautakauti-
 sia kohteita. Raportti vuosien 2011 ja 2012 maas-
 totutkimuksista*. Turun yliopisto, arkeologia.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Antrean seurakunnan arkisto

Rippikirjat 1727

Jääsken seurakunnan arkisto

Kuolleiden ja haudattujen luettelot 1688–
 1707 (I C:1)

Maanmittaushallituksen arkisto (MHA)

Uudistusarkisto

Kavantsaaren tiluskartta ja selitys. O.
 L. Forsell 1693. G 61 4/1.

Viipurin läänin verollepanokartat

Geometrisk Charta öfver Kavand-
 holms Säteri Gårds ägor, Hans Hög
 Grefweliga Excellence Schuvalov Do-
 nerad, uti St Andrae Sockn, Wibor-
 gs Härad och Province belägne, till
 skattläggning afmätte 1782. 125 Antrea
 13:1a–d.

Chartae Beskrifning öfver Kavand-
 holms Säteri Gårds Ägor, Hans hö-
 grefveliga Excellence Schuvalov
 Donerad, uti St.Andreae Sockn Wi-
 borgs Härad och Province belägne,
 till skattläggning afmätte 1782. 125
 Antrea 13:2.

Kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuo-
 miokirjat

Jääsken, Lappeen, Rannan ja Äyräpään
 tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat

Kotimaisten kielten keskus (Kotus), Helsinki

Nimiarkisto (NA)

Museovirasto (MV), Helsinki

Soikkeli, Kaarlo 1910. Antrea. Kertomus tiedus-
 telumatkasta Syvälahden ja Hannilan kylissä.

Riksarkivet (RA), Tukholma

Charta öfwer Wiborgs Lähn. Lantmäteristyr-
 lens leverans 1850, nro 42

Painetut kartat

Pitäjänskartta 4111 07 Karisalmi (1:20 000)
 (1942)

Topografinen kartta 4111 07 Karisalmi (1:20
 000)

Painetut lähteet

Kircko-Laki ja Ordningi (KL) 1686 (1986). Nä-
 köispainos ja uudelleen ladottu laitos vuoden
 1686 kirkkolain suomennoksesta. Jälkisanat
 Martti Parvio. SKS, Helsinki.

Sanomalehdet

Karjala 8.7.1910, no 154. Muinaislöytöjä Ant-
 rean Syvälahdelta.

Tutkimuskirjallisuus

Anttonen, Veikko 1996. *Ihmisen ja maan rajat.
 'Pyhä' kulttuurisena kategoriana*. Suomalaisen
 kirjallisuuden seuran toimituksia 646. Suomalai-
 sen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

Gustafsson, Alfred A. 1933. Maanmittarikun-
 ta ja mittaustyöt Ruotsinvallan aikana. *Suomen
 maanmittauksen historia I. Ruotsinvallan aika*.
 Werner Söderström Oy, Porvoo, 1–176.

Hagberg, Louise 2015. *När döden gästar. Svenska
 folkseder och svensk folketro i samband med död
 och begravning*. Nyutgåva (orig. 1937), förord Jo-
 nas Engman. Ersatz, Stockholm.

Kepsu, Saulo 2018. *Kannaksen kylät. Kotimais-
 ten kielten keskuksen verkkojulkaisuja* 54. Koti-
 maisten kielten keskus, Helsinki. [http://scripta.
 kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk54/Kannak-
 sen_kylat.pdf](http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk54/Kannak-

 sen_kylat.pdf) [Käytetty 26.3.2018]

Koski, Mauno 1967. *Itämerensuomalaisten kiel-
 ten hiisi-sanue. Semanttinen tutkimus* I. Annales
 Universitatis Turkuensis. Sarja C: 5. Turun yli-
 opisto, Turku.

- Koski, Mauno 1990. A Finnic Holy Word and Its Subsequent History. T. Ahlbäck (ed.) *Old Norse and Finnish Religions and Cultic Place Names. Conference Proceedings. Based on papers read at the Symposium on Encounters between Religions in Old Nordic Times and on Cultic Place Names held in Åbo, Finland, on the 19th–21st of August, 1987.* The Donner Institute for Research in Religious and Cultural History, Åbo, 404–440.
- Koskinen, Yrjö 1866. Muutamia lisätietoja nälkävuosista 1695–1697. *Historiallinen Arkisto* I. Historiallinen Osakunta, Helsinki, 73–89.
- Kähönen, Ester 1959. *Vanha Äyräpää* I. Vuoteen 1700. Entisen Äyräpään kihlakunnan historiatoimikunta, Helsinki.
- Laakso, Ville 2014. *Papinniemi in Uukuniemi and Related Archaeological Sites of the Eastern Orthodox Cultural Area in Finland.* *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae* XIX. Suomen keskiajan arkeologian seura, Turku.
- Mallat, Kaija 2007. *Naiset rajalla. Kyöpelä, Nainen, Naara(s), Neitsyt, Morsian, Akka ja Ämmä Suomen paikannimissä.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1122. SKS, Helsinki.
- Mikkonen, Pirjo & Paikkala Sirkka 2000. *Sukunimet.* Uudistettu laitos. Otava, Keuruu.
- Mizin, Vyacheslav & Muhonen, Timo 2015. New field researches and some historical references on sacred cairns of Ingermanland. *Muinaistutkija* 4/2015, 39–53.
- Muroma, Seppo 1991. *Suurten kuolovuosien (1696–1697) väestönmenetys Suomessa.* Historiallisia Tutkimuksia 161. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Nissilä, Viljo 1939. *Vuoksen paikannimistö* I. Helsinki.
- Nissilä, Viljo 1975. *Suomen Karjalan nimistö.* Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Rimpiläinen, Olavi 1971. *Läntisen perinteen mukainen hautauskäytäntö Suomessa ennen isoavihaa.* Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran Toimituksia 84. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Ruohonen, Juha 2002. Väli aikaista kaikki on vaan? Historiallisen ajan hautasaaret arkeologina kohteina. *Muinaistutkija* 4/2002, 32–43.
- Ruohonen, J. 2010. Kuolleiden saaret. Historiallisen ajan keskisuomalaisen saarihautausmaiden luonne ja käyttö hautapaikkoina. *J@rgonia* vol. 8, nro 17. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:juu-201010263012>. [Käytetty 14.12.2016]
- Ruohonen, Juha 2011. A Witch's Coin from Tervo. Janne Harjula, Maija Helamaa, Janne Haara (eds.). *Times, Things & Places. 36 Essays for Jussi-Pekka Taavitsainen.* J.-P. Taavitsainen Festschrift Committee, Turku, 344–357.
- Ruohonen, Juha & Belsky, Stanislav & Oravisjärvi, Jani 2014. Fragmentteja rautakaudelta. Läntisiä ja itäisiä rahoja Vpl. Pyhäjärven Pyhäkylästä. *Muinaistutkija* 2/2014, 2–10.
- Salokas, Eino 1924. Antrean seurakunnan synty. *Historiallinen aikakauskirja* 1924, 272–278.
- Simonen, Seppo 1951. *Antrea. Antrean ja Vuoksenrannan kuntien muistojulkaisu.* Vuoksen Säätiö, Helsinki.
- Suomenmaa 1923. *Suomenmaa. Maantieteelliset-taloudellinen ja historiallinen tietokirja.* V. Viipurin lääni. Tietosanakirja-osakeyhtiö, Helsinki.
- Varjola, Pirjo 1980. Vainajan matkavarusteista. *Kotiseutu* 2/1980, 118–126
- Wessman, Anna 2009. Iron Age Cemeteries and Hiisi Sites: Is There a Connection? *Folklore* 42, 7–22.
- Ylönen, Aulikki 1957. *Jääsken kihlakunnan historia* I. Vuoteen 1700. Jääsken kihlakunnan historiatoimikunta, Forssa.

HISTORIALLISTEN AJAN ASUINPAIKKOJEN ESI- JA KOETUTKIMUKSET

KOKEMUKSIA ETELÄ-SUOMESTA

Historiallisen ajan kohteiden kenttätömetodiikka on noussut keskeiseksi kysymykseksi suomalaisessa arkeologiassa, sillä suuri osa tutkituista kohteista ajoittuu nykyään keskiaikaan tai sitä nuoremmiksi. Samalla tarve käydä yleistä keskustelua aiheesta on käynyt entistä ajankohtaisemmaksi. Helmikuun 2018 alussa areenan tälle keskustelulle tarjosi Museovirasto, joka järjesti Arkeologisten kenttätöiden esittelypäivien ohessa teemaseminaarin esitutkimus- ja prospektointimenetelmistä. Yksi teemaseminaarin sessioista, yhteensä kolme esitelmää ja yksi kommenttipuheenvuoro, oli omistettu nimenomaan historiallisen ajan kohteille.¹

2000-luvun kuluessa kyläonttikohteita on sekä inventoitu että kaivettu runsaasti Etelä-Suomessa, etenkin Uudellamaalla. Helsingin yliopiston, Museoviraston ja eri museoiden, etenkin Vantaan ja Espoon kaupunginmuseoiden sekä Tammissaaren museon, toteuttamat kenttätöet tarjoavat nykyään hyvän aineiston monipuoliseen tutkimukseen, ja myös käytetyn kenttätömetodiikan arviointiin. Tässä artikkelissa tarkastellaan kokemuksia, joita Etelä-Suomessa on saatu keskiaikaisten ja uuden ajan alkuun ajoittuvien, eli käytännössä 1700-lukua vanhempien, kyläonttikohteiden esi- ja koetutkimusten yhteydessä. Artikkelissa nostetaan esiin etenkin historiallisten karttojen käyttö

esitutkimusten lähteenä, sekä inventoinneissa ja koekaivauksissa kertyneet kokemukset kyläontteille ominaisista piirteistä.

Hyvät lähtökohdat historiallisen ajan asuinpaikkakohteiden esi- ja koetutkimusten suunnittelulle ja kohteiden arvioinnille tarjoavat nykyään Museoviraston vuonna 2015 julkaisemat oppaat, joista toinen on opas historiallisten asuinpaikkojen inventointiin, ja toinen vanhojen karttojen käyttöön asuinpaikkainventoinneissa.² Inventointioppaassa määritellään kolme oleellista kriteeriä sille, että kohde voidaan todeta historiallisen ajan asuinpaikaksi:

1. maininta keskiaikaisissa tai uuden ajan (1550–1750-lukujen) kirjallisissa lähteissä,
2. merkintä 1600- ja 1700-lukujen kartalla ja/tai
3. arkeologinen todistusaineisto.

Lisäksi ohjeissa todetaan, että ”Historiallinen asuinpaikka on mahdollinen muinaisjäännös siihen saakka kunnes se on todennettu maastossa”.³ Historialliset lähteet voivat siis auttaa kohteen paikantamisessa, tulkinassa ja ajoittamisessa, mutta käytännössä vaaditaan aina arkeologisia maastotöitä, jotta historiallisesta asuinpaikasta tulee kiinteä muinaisjäännös.

Kuva 1. Hangonkylän vuoden 1647 kartalla kylän pohjoisosassa omalla tontillaan sijaitseva tila (ympyröity punaisella) on kartan selitysosassa merkitty 60 vuotta aiemmin autioituneeksi. MHA B 1a 2–3. Karttalähde Rantatupa 2018.

KARTAT INVENTOINNIN ESITÖIDEN LÄHTEENÄ

Varhaisinta paikkatietoa historiallisen ajan asutuksen sijoittumisesta tarjoavat historialliset kartat, jotka näin ollen muodostavat hyvän lähtökohdan arkeologisten kenttätutkimusten suunnittelulle. Kartat ovatkin olleet tärkeässä roolissa myös Etelä-Suomen kenttätutkimuksia suunniteltaessa. Varhaisimmat kartat alueelta ovat peräisin 1630–40-luvuilta, mutta kattavammin karttoja alkaa löytyä vasta vuosisadan lopulta ja 1700-luvun puolelta. Kartat tarjoavat usein

hyvän yleiskuvan kartoitusajankohdan asutuksen sijoittumisesta, mutta etenkin varhaisimpien karttojen asutuksen tarkka paikantaminen maastossa voi olla karttojen epätarkkuuden vuoksi haastavaa.

Myös kartoitushetkeä ennen autioituneesta varhaisemmasta asutuksesta voi näkyä kartoilla suoria tai epäsuoria viitteitä. Tällaisia ovat esimerkiksi kartalle merkityt autioituneet tonttimaat, nimistö tai pelto-kuviot, jotka voivat olla jälkiä uuden ajan alussa, tai jopa keskiajalla, autioituneesta asutuksesta.⁴ Joskus viitteet ovat todella selkeitä ja voivat ajoittaa autioitumisen ajankohdan melko tarkasti. Esimerkiksi Hangonkylää kuvaavassa kartassa vuodelta 1647 yksi karttaan (kuva 1) merkityistä tiloista on todettu selitysosassa autioituneeksi jo 60 vuotta aiemmin. Paikalla tehdyt kaivaukset ovat osoittaneet, että paikalla on säilynyt 1500-luvun jälkipuolella autioitunut tonttima.⁵ Tässä tapauksessa kartan antama tieto pitää siis hyvin paikkansa.

Osa kohteista on vaikeammin paikannettavissa. Esimerkiksi Tammisaaren Skåldon kylää kuvaavalla kartalla vuodelta 1769 näkyvä Risbyåker viittaa Risby-nimiseen kylään, jota ei tunneta muista historiallisista lähteistä (Kuva 2). Tammisaaren museon inventoimissa alueella vuosina 2007–2008 pellon reunaa tarkastettiin, ja läheltä kartalla näkyvää nimeä löydettiin osittain tuhoutunut tonttimaa, jolla sijaitsi ainakin kaksi pientä uunin jäännöstä. Kyseessä on todennäköisesti ennen 1500-luvun puoliväliä autioitunut kylä, jonka nimi on säilynyt peltonimistössä aina 1700-luvulle asti.⁶

Vaikka historiallisilta kartoilta voi löytää viitteitä vanhemmasta asutuksesta, kuvaavat ne kuitenkin ensisijaisesti kartoitushetkeä. Etenkin jos käytettävissä oleva kartta-aineisto on kovin nuorta, vasta 1800- tai jopa

1900-luvulta, sen perusteella voi olla erittäin haastavaa määrittää vanhemman asutuksen sijoittumista. Esimerkiksi Helsingin yliopiston historiallisen ajan arkeologian opintopiirin inventoinnissa Virolahdella vuosina 2007–2008 useimmat keskiaikaiset tai uuden ajan alkuun ajoittuvat kiinteät muinaisjäännökset eivät löytäneet 1800-luvun kartoille merkityiltä tonttimailta, vaan syrjäisimmiltä paikoilta kylien alueilla.⁷ Tämä vastaa hyvin Ruotsista saatuja kokemuksia, joiden mukaan varhaisempi asutus ei välttämättä ole sijainnut samalla paikalla kuin kartoilla näkyvät talot, vaan kylien syrjäisemmissä osissa ja reuna-alueilla.⁸ Sama havainto autioituneen asutuksen sijoittumisesta kylien reuna-alueille on tehty myös Suomessa esimerkiksi Itä-Uudella maalla.⁹

Parhaiten kartat kuvaavat nimenomaan kyläasutusta, eli veroa maksaneita talonpoikien omistamia tai kruunun tiloja, kun taas torpat ja mäkituvat näkyvät kartoilla epäsystemaattisemmin, erityisesti vanhemmissa kartoissa. Myös kartanoiden alueilta on säilynyt vaihtelevasti kartoja.¹⁰ Jos siis historiallista asutusta inventoidaan pelkästään karttojen kuvaamia kohteita tarkastamalla, isokin osa asutuksesta voi jäädä löytymät-

tä. Kokemukset Etelä-Suomesta ovat osoittaneet, että on hyvä panostaa laajempien alueiden tarkastamiseen, eikä keskittyä pelkästään 1600–1800-luvuilla käytössä olleiden tonttimaiden tarkastamiseen. Muuten on vaarana, että inventointi keskittyy pelkästään nuoriin kyläasutuksen kohteisiin, ja vanhemmat ja marginaalisemmat asuinpaikat jäävät paikantamatta.

HISTORIAALLISET ASUINPAIKAT INVENTOINTIKOhteina

Koska vain osa historiallisesta asutuksesta näkyy vanhoilla kartoilla, historiallisen ajan asuinpaikkoja inventoidessa maastotyö on tärkeässä roolissa. Vaikka historialliset lähteet tarjoavat hyvän lähtökohdan potentiaalisten asuinpaikkojen paikantamiseen, on arkeologinen aineisto kuitenkin keskeinen ehto sille, että kohteesta tulee kiinteä muinaisjäännös. Siksi kenttätömetodiikkaa ja kohteiden arkeologista aineistoa on tärkeä arvioida esitutkimusmenetelmien rinnalla.

Etelä-Suomessa tonttimaita löytyy sekä autioituneiden että edelleen käytössä olevien peltojen reunamilta, ja myös nykyään viljelykäytössä olevilta alueilta. Peltokohteita on monesti haastava tunnistaa ja ajoittaa, sillä niiden yhteydestä havaitaan usein melko vähän esinelöytöjä. Peltojen löydöt voivat myös olla peräisin kauempaa, varsinaiselta asuinpaikalta, ja

ta on monesti haastava tunnistaa ja ajoittaa, sillä niiden yhteydestä havaitaan usein melko vähän esinelöytöjä. Peltojen löydöt voivat myös olla peräisin kauempaa, varsinaiselta asuinpaikalta, ja

Kuva 2. Skåldön kylän peltojen länsireunalla (kuvassa vasemmalla) erottuu pellon nimi Risbyåker. Fattensborg 1769. Kansallisarkisto.

Kuva 3. Mårtensbyn Lillaksen tonttimaan eteläpuolella olevalta pellolta löydettiin kaivausten yhteydessä kivirakenteita. Kuva Andreas Koivisto/ Vantaan kaupunginmuseo.

Kuva 4. 1700-luvun lopun kartalla (Boney & Winter 1769/ 1797–98) paikalla, jolta Lillaksen kaivauksilla löydettiin kivirakenteita, (ympyröity punaisella) ei näy merkittyjä rakenteita. Kansallisarkisto.

ne ovat saattaneet päätyä kyntökerrokseen esimerkiksi jätteenkäsittelyn yhteydessä. Historiallisen ajan massalöydöt ovat haaste inventoimissa, sillä esimerkiksi taotut naulat tai tiili voivat yhtä hyvin liittyä 1500- kuin 1800-luvun asutukseen, jotka ovat suojelullisesti eri asemassa. Hiilen, palaneen saven ja palaneiden kivien keskittymät pelloilla ovat silti hyvä viite asuinpaikasta, vaikka kiinteiden muinaisjäännösten määrittely peltokohteilla on todettu haastavaksi.¹¹ Kyntökerroksen alta voidaan kuitenkin parhaissa tapauksissa löytää säilyneitä rakenteita, jotka eivät näy historiallisilla kartoilla (kuvat 3 ja 4).¹²

Etelä-Suomessa varhain, viimeistään uuden ajan alussa autioituneet tonttimaat erottuvat maastossa usein uunikumpareina, joita harvoin ympäröivät selkeät kivijalat.

Kairatessa tai koekuopittaessa uunien yhteydestä löytyy tavallisesti runsaasti palanutta savea, ja nuorempien uunien yhteydestä myös tiiltä. Uudellamaalla maanpinnalle selkeästi erottuvat uunit ajoittuvat yleensä keskiajan loppupuolelle tai uuden ajan alkuun. Vanhemmat rakenteet taas erottuvat harvemmin maan pinnalle, ja löytyvät näin ollen usein vasta kaivausten yhteydessä.¹³

Usein inventoinneissa havaittujen rakenteiden tai löytöalueiden ajoittaminen on hankalaa, ellei kyse ole suhteellisen nuorista tonteista. Esimerkiksi 1700–1800-luvun rakenteiden ikä voidaan usein määrittää historiallisten lähteiden ja runsaan löytöaineiston avulla suhteellisen tarkasti. Varhaisemmilta kylätonteilta taas löytyy usein melko vähän täsmällisesti ajoitettavaa löytöaineistoa, joten tarkasti tunnistetta-

vien löytöjen havaitseminen inventointien yhteydessä on melko harvinaista.

Esimerkiksi Tammisaaren museon inventoimissa vuosina 2007–2008 noin 50 autiotonttia, saatiin talteen vain yksi selkeästi keskiaikainen löytö, ja useimmissa muissakin Uudellamaalla tehdyissä inventoinneissa löytömäärät ovat samansuuntaisia.¹⁴ Eroja kohteiden ja mahdollisesti alueidenkin välillä kuitenkin on, ja esimerkiksi Helsingin yliopiston opintopiirin inventoinnissa Virolahdella talletettiin useita keskiaikaisia ja uuden ajan alkuun ajoittuvia löytöjä.¹⁵

Myös rakenteiden havaitseminen ja ajoittaminen on haastavaa, ja yleensä se onnistuu tarkemmin vasta koekaivauksissa. Monesti keskiajan ja uuden ajan alun rakenteet ovat suhteellisen pieniä, eivätkä erotu selkeästi maan pinnalle, varsinkaan paikoilla joilla on kasvillisuutta (Kuva 5). Etenkin varhaiskeskiaikaisia rakenteita on tavallisesti haastava löytää ilman kajoavia menetelmiä, sillä usein parhaiten erottuvat tulisija-

rakenteet ovat tässä vaiheessa usein todella matalia pieniä liesiä tai uuneja. Tähän mennessä Uudellamaalla on ollut tyypillistä, että varhaiskeskiaikaiset – tai jopa rautakautiset – rakenteet löytyvät vasta siinä yhteydessä, kun kaivetaan myöhempään keskiaikaan tai uuden ajan alkuun ajoittuvia kohteita.

KOEKAIVAUKSET KYLÄTONTTIKOYTEELLA

Keskiaikaisten ja uuden ajan alun kerrostien havaitseminen ja erottaminen nuoremista kerroksista voi olla haastavaa koekaivauksilla etenkin pitkään käytössä olleilla tonttimailla. Kerrosten rajat saatavat olla niin epäselviä, että ne pystytään määrittämään vasta kun on avattu laaja kaivausalue. Kerrosten tulkintaa voivat vaikeuttaa myös täyttökerrokset, kuten vanhojen kellarikuoppien täytöt tai laajalaisemmat rakennusten perustamisessa

Kuva 5. Kirkkonummen Däivtsin tonttimaalta löytyneet kaksi pientä uunia erottuivat maastossa vain hieman ympäristöään korkeampina kohtina. Kuvassa ne sijaitsevat vasemmassa etukulmassa ja oikeassa takakulmassa. Kuva Tuuli Heinonen.

käytetyt maamassat, jotka voivat vaikuttaa luonnollisilta kerroksilta. Erilaiset täyttökerrokset voivat parhaimmillaan olla yli metrin paksuisia. Jos tämän tyyppisiin kerroksiin osuu pienialaisella koekuopalla, niiden tulkinta on todella haastavaa.¹⁶ Usein pienten koekuoppien perusteella onkin todella vaikea määritellä, onko paikalla ainoastaan myöhäistä historiallisen ajan toimintaa, vai myös vanhempia kerroksia. Museoviraston oppaissa juuri pitkään käyttöikä ja varhainen, viimeistään 1700-luvun alussa tapahtunut autioituminen mainitaan tärkeiksi arvotuskriteereiksi ja tutkimuksellisen kiinnostavuuden merkeiksi.¹⁷ Jos vanhimmat kerrokset jäävät koekaivauksilla havaitsematta, muuttuu siis kohteen arvotus huomattavasti. Jo koekaivauksilla olisikin tärkeää saada riittävä käsitys tontin käyttöajasta.

Kerrosten lisäksi myös rakenteiden ajoittaminen ja tulkinta kylätonttikohteilla voi olla haastavaa, etenkin jos niitä saada esiin

riittävän suurilta osin. Keskiaikaiset rakenteet ovat monesti suhteellisen pienialaisia, ja rakennusmateriaalina on voitu käyttää pieniä kiviä ilman sidosaineita. Esimerkiksi seinät on voitu perustaa halkaisijaltaan 10–20 senttimetriä oleville harvoille kiviriveille, joten seinien perustusten havaitseminen ja tunnistaminen vaativat usein rakennusten näkemistä kokonaisuudessaan: vasta lattiataston ja tulisijan havaitseminen kivrivien yhteydessä paljastaa ne usein seinälinjoiksi.¹⁸ Kaikkien rakennusjäännösten yhteydestä ei välttämättä löydy tulisijoja, eikä kaikkien tulisijojen yhteydestä rakennusjäännöksiä, vaan keskiajalla on käytetty myös ulkouuneja ja esimerkiksi ruuanvalmistuksessa. Keski-aikaisten uunien rakenne vaihtelee huomattavasti, ja niiden halkaisijat voivat vaihdella alle metristä useisiin metreihin. Tonttimailta löytyvät liedet saattavat olla pieniä ja matalia (Kuva 6). Tulisijoissa voi olla useita erikäisiä rakenneosia ja käyttövaihteita, joita voi olla vaikea määrittää, ellei rakenteita

Kuva 6. Mårtensbyn Lillaksen tontilla nuoremman uunin alta löydettiin matala liesi, joka ajoittui 1400–1500-lukujen vaihteeseen. Liesi erottuu kuvan keskellä etualalla, takana korkeampana erottuu osin purettu nuorempi uuni. Kuva Andreas Koivisto/ Vantaan kaupunginmuseo.

pureta kokonaan.¹⁹ Monesti vanhimmat rakenteet voidaankin havaita vasta kaivausten yhteydessä sen jälkeen, kun aluetta on avattu tarpeeksi laajasti.

Tonttimaiden koko käyttöiän ja rakennuskannan esiin saaminen on tärkeää suojellustien näkökulmien lisäksi siksi, että pitkä asutusjatkuvuus tarjoaa kiinnostavat lähtökohdat tutkimukselle. Uudellamaalla kaivaukset useilla viimeistään 1600-luvun alkupuolella autioituneilla tonteilla ovat tuoneet esiin myös varhaiskeskiaikaisia tai jopa rautakauden loppupuolelle ajoittuvia löytöjä ja rakenteita.²⁰ Nämä 900–1200-luvuille ajoittuvat jäännökset ovat erityisen kiinnostavia Etelä-Suomen rannikkoseudulla, jolla tälle ajanjaksolle sijoittuvia asuinpaikkoja on pitkään tunnettu vähän, vaikka siitepölyanalyysit ja paikannimet osoittavat alueen olleen tällöin asuttu.²¹ Rautakauden ja keskiajan taitteeseen ajoittuvat kerrokset voivat valottaa uudella tavalla asutuskehitystä, kylien muodostumista ja aineellista kulttuuria, joten ne ovat tutkimuksellisesti erittäin arvokkaita.

Rautakautiset ja varhaiskeskiaikaiset kerrokset ovat useimmilla kaivauksilla tulleet esiin sattumalta keskiajan lopun kerroksia tutkittaessa, ja esimerkiksi Gubbackassa ne sijoittuvat kylän reuna-alueelle.²² Varhaisten jäännösten tavoittaminen kaivauksilla edellyttääkin yleensä laajojen alueiden avaamista nuorempien, maan pinnalle erottuvien rakenteiden väliin ja ympäristöön. Pelkistä koekuopista varhaiskeskiaikaisia kerroksia on usein vaikea havaita, sillä niiden erottaminen muista kerroksista voi olla haastavaa ja ne ovat usein erittäin vähälöytöisiä. Esimerkiksi Espoon Mankbyssä 1200-luvulle ajoittuvat kerrokset poikkeavat huomattavasti tonttimaan nuoremmista vaiheista juuri siinä, että ne ovat erittäin vähälöytöisiä, ja niihin liittyvät rakenteet hajanaisia.²³

KOKEMUKSISTA KESKUSTELUKSI

Etelä-Suomen kokemukset historiallisen ajan asuinpaikkojen esi- ja koetutkimuksista ovat osoittaneet, että historialliset lähteet – etenkin kartat – tarjoavat niihin hyvän lähtökohdan. Useimmat kohteet, joilta on kaivausten yhteydessä löydetty keskiajalle tai uuden ajan alkuun ajoittuvia rakenteita on voitu paikantaa kartta-analyysin perusteella. Toisaalta kokemukset alueilta, joilla kartta-aineisto on nuorta, ovat näyttäneet, että historiallisen ajan asuinpaikkakohteita voidaan paikantaa myös ilman karttojen tarjoamia selkeitä vihjeitä. Esimerkiksi Virolahdella kiinteitä muinaisjäännöksiä, joista osa ajoittuu keskiajalle, on löydetty maastotyön perusteella 1800-luvun kartoilta tunnettujen kylien reuna-alueilta. Nämä kokemukset osoittavat, että vaikka kartoista on huomattavaa hyötyä inventointeja suunniteltaessa, kartoilta löytyvien kohteiden lisäksi asutusta on voinut sijaita huomattavasti laajemmilla alueilla.

Jos halutaan inventoida historiallisen ajan asutusta kattavasti, eikä vain yhden, usein myöhäisen aikahorisontin näkökulmasta, inventoinnit edellyttävät yleensä laajaa maastotyöskentelyä. Olisikin toivottavaa, että inventointimetodiikasta keskusteltaisiin ja kirjoitettaisiin enemmän. Historiallisen ajan asuinpaikat kuuluvat nykyään yleisimpien arkeologisten kohteiden joukkoon, joten olisi tärkeää pohtia, mitä tällä hetkellä inventoidaan ja suojellaan eri metodiikkaan perustuvilla tutkimuksilla – ja vielä tärkeämmin, mikä jää tällä hetkellä helposti tutkimuksen ja suojelun ulkopuolelle. Eri alueilla vastaukset näihin kysymyksiin voivat vaihdella huomattavasti, joten keskustelu kylätonttien alueellisista ja ajallisista eroista on tärkeää sekä tutkimuksen että suojelun näkökulmasta.

Etelä-Suomen kokemukset ovat osoittaneet, että historiallisten lähteiden käytön yhdistäminen laajaan maastotyöskentelyyn tuottaa hyviä tuloksia. Vaikka intensiivinen arkisto- ja kenttätö vaativat resursseja, on niiden avulla useissa eri projekteissa löydetty huomattava määrä keskiaikaisia asuinpaikkoja. Kaivaustutkimukset ovat osoittaneet, että monella näistä asuinpaikoista juuret ulottuvat rautakaudelle asti, joten ne täydentävät merkittävästi etelärannikon asutushistorian aukkoja. Hyvät tulokset ovat syntyneet metodiikkaa testaamalla ja kehittämällä, joten jatkossa tulokset voivat parantua entisestään, kunhan vain metodiikan arviointi ja kehitys jatkuvat. Tähän hyvä väline on laaja keskustelu aiheesta sekä erilaisissa tapahtumissa että julkaisujen sivuilla.

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

Kulttuurien osasto, Arkeologia,
PL 59, 00014 Helsingin yliopisto

LOPPUVIITTEET

- ¹ Tämä teksti perustuu kenttäpäivillä 1.2.2018 pidettyyn esitelmään.
- ² Museovirasto 2015a ja 2015b.
- ³ Museovirasto 2015a: 3.
- ⁴ Museoviraston Vanhat kartat ja arkeologien inventointi -oppaassa (Museovirasto 2015b) kuvataan laajasti erilaisia tapoja, joilla autioitunut asutus voi näkyä myöhemmillä historiallisilla kartoilla.
- ⁵ Haggrén et al. 2008a.
- ⁶ Haggrén et al. 2008b: 87.
- ⁷ Heinonen et al. 2017.
- ⁸ Beronius Jörpeland 2010: 5, 32.
- ⁹ Suhonen 2014: 43.
- ¹⁰ Suhonen 2014: 28; Museovirasto 2015b.

- ¹¹ Museovirasto 2015a: 5.
- ¹² Heinonen 2015.
- ¹³ Esim. Koivisto 2011: 75. Kohteita, joilta on löydetty 1300-luvulle ajoittuvia tai varhaisempia myöhäiskeskiaikaisten rakennusten alta ja välisiltä alueilta, ovat esimerkiksi Vantaan Gubbacka (Koivisto 2011), Espoon Mankby (Haggrén & Rosendahl 2016), Kauklahti (Haggrén 2005) ja Mäkkylä (Ynnilä 2016), sekä Hangon Lapsen Puisto (Haggrén et al. 2008a).
- ¹⁴ Haggrén et al. 2008b; esimerkiksi Vantaan, Sipoon ja Helsingin keskiaikaisten kyläpaikkojen inventoinneissa ei talletettu yhtään selkeästi keskiaikaista löytöä (Suhonen 2006; 2007; 2011).
- ¹⁵ Heinonen et al. 2017.
- ¹⁶ Heinonen 2011; Heinonen 2015.
- ¹⁷ Niukkanen 2009: 28; Museovirasto 2015a: 10.
- ¹⁸ Tällaisia seiniä on löytynyt esimerkiksi Espoosta Mankbystä (Knuutinen 2016) ja Mäkkylästä (Ynnilä 2016).
- ¹⁹ Mikkonen 2017.
- ²⁰ Tällaisia kohteita ovat esimerkiksi Vantaan Gubbacka (esim. Koivisto 2011), Espoon Mankby (esim. Haggrén & Rosendahl 2016) ja Mäkkylä (Ynnilä 2016), sekä Hangon Lapsen Puisto (Haggrén et al. 2008a).
- ²¹ Esim. Kepsu 2005; Alenius 2011.
- ²² Koivisto 2011.
- ²³ Haggrén & Rosendahl 2016: 78–81.

LÄHTEET

Kansallisarkisto, Maanmittaushallitus

Bonej, Johan 1769 & Winter, Timothy 1797–98: Karta öfver Mårtensby och Qvarnbacka Byars Ägor, belägne uti Helsing Socken, Borgå Härad och Nylands Län. KA MMH B11 a 1/1-8.

Fattenborg, Hans 1769: Geometrisk Charta öfver Skäldö Byssens Ägor uti Nyland Raseborgs Västra Härad och Pojo Socken. KA MMH B 41a 10/ 3–4.

Painamattomat lähteet

Beronius Jörpeland, Lena 2010: Medeltida landsbygdsbebyggelse i Stockholms län. UV Mitt, Rapport 2010: 8. Riksantikvarieämbetet.

Haggrén, Georg; Hämäläinen, Heini; Kivikero, Hanna; Knuutinen, Tarja; Lehto, Heli & Terävä, Elina 2008a: Hanko Hangonkylä Lapsen Puiston tonttimaa. Kaivaus 31.5.–3.7.2017. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Haggrén, Georg; Heinonen, Tuuli & Terävä, Elina 2008b: Keskiaikaisen muinaisjäännösten inventointi Läntisellä Uudellamaalla. Inkoo, Karjaa, Kirkkonummi, Pohja, Siuntio, Tammisaari. 2007. Inventointiraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Museovirasto 2015a: Maaseudun historiallisten asuinpaikkojen inventointi. <http://www.nba.fi/fi/File/2722/maaseudun-hist-asuinpaikkojen-inventointi-ohje.pdf> (vierailtu 26.2.2018.)

Museovirasto 2015b: Vanhat kartat ja arkeologinen inventointi: autioitunut asutus isojakoa vanhemmilla kartoilla. <http://www.nba.fi/fi/File/2767/vanhat-kartat-ja-arkeologinen-inventointi.pdf> (vierailtu 26.2.2018.)

Niukkanen, Marianna 2009: Historiallisen ajan kiinteät muinaisjäännökset. Tunnistaminen ja suojelu. Museoviraston rakennushistorian osaston oppaita ja ohjeita 3. Museovirasto. <http://www.nba.fi/fi/File/685/rho-historiallisen-ajan-kii.pdf> (vierailtu 28.2.2018).

Rantatupa, Heikki: Historialliset kartat. Verkoportaali. <http://www.vanhakartta.fi/> (vierailtu 23.2.2018).

Suhonen, V.-P. 2006. Vantaan keskiaikaisten kyläpaikkojen inventointi vuonna 2005. Inventointiraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Suhonen, V.-P. 2007. Sipoon historiallisen ajan muinaisjäännösten inventointi vuonna 2007. Inventointiraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Suhonen, V.-P. 2011. Helsingin keskiaikaiset ja uuden ajan alun kyläpaikat 2011. Inventointiraportti. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Ynnilä, Heini (ark-byroo) 2016: Mäkkylän Puustellinmäen kylätontin arkeologiset kaivaukset 2015. Kaivauskertomus. Museoviraston arkisto, Helsinki.

Kirjallisuus

Alenius, Teija 2011: From Forest to a Farmland. Palaeoenvironmental Reconstruction of the Colonization of Western Uusimaa. *Maritime*

Landscape in Change. Archaeological, Historical, Palaeological and Geological Studies in Western Uusimaa. ISKOS 19. 87–116.

Haggrén, Georg 2005: Arkeologiska undersökningar på en medeltida bytomt i Köklax, Esbo. *Nordenskiöld-samfundets tidskrift* 65. 83–101.

Haggrén, Georg & Rosendahl, Ulrika 2016: Mankby. The Life Course of a Medieval Village site. Teoksessa Harjula, J., Helamaa, M., Haarala, J. & Immonen V. (toim.): *Mankby. A Deserted Medieval Village on the Coast of Southern Finland*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XXII. Turku. 73–88.

Heinonen, Janne 2011: Earth Fill and Medieval Law at Gubbicka in Vantaa. Teoksessa Poutanen, M. (ed.): *Colonists on the Shores of the Gulf of Finland. Medieval Settlement in the Coastal Regions of Estonia and Finland*. Vantaa City Museum publications 22. Vantaa. 79–89.

Heinonen, Tuuli 2015: Ohuita kerroksia ja vähäisiä löytöjä? Stratigrafia uuden ajan alun kylätontilla Vantaan Märtenbyn Lillaksessa. *SKAS* 1/2014. 3–16.

Heinonen, Tuuli; Knuutinen, Tarja & Mökkönen, Teemu 2017: Kylätontti-inventointi Kaakkois-Suomessa. Tuloksia, metodeja ja hallinnollisia kysymyksiä. *SKAS* 4/2016. 3–26.

Kepsu, Saulo 2005: *Uuteen maahan. Helsingin ja Vantaan vanha asutusnimistö*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1027. Tampere.

Knuutinen, Tarja 2016: A Single Room Cottage from the Late 15th and Early 16th Centuries. Teoksessa Harjula, J., Helamaa, M., Haarala, J. & Immonen V. (toim.): *Mankby. A Deserted Medieval Village on the Coast of Southern Finland*. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XXII. Turku. 113–126.

Koivisto, Andreas 2011: Settlement at the Gubbicka Site. Teoksessa Poutanen, M. (ed.): *Colonists on the Shores of the Gulf of Finland. Medieval Settlement in the Coastal Regions of Estonia and Finland*. Vantaa City Museum publications 22. Vantaa. 67–78.

Mikkanen, Tiina 2017: ”Rakennuksen keskivaiheilla sijaitsi tulisija”. *SKAS* 3/2016. 3–21.

Suhonen, Veli-Pekka 2014: Torpat – Itä-Uudenmaan maaseudun arkeologian bulkkitavaraa? *SKAS* 3/2013. 24–48.

KADONNUT KESKIAIKA JA SIMONIN TALON METSÄSTYS

Vuonna 2017 Vantaan kaupunginmuseo suoritti **Riikka Väisäsen** johdolla arkeologiset kaivaukset Vantaan Koivuhaassa Simonsbölen oletetun keskiaikaisen kylän länsilaidalla vanhan Mattasin tilan tontilla¹ (kuva 1). Simonsböle mainitaan historiallisissa lähteissä ensimmäisen kerran mahdollisesti jo vuonna 1417. Varma tieto siitä on vuodelta 1492. Simonsböle laskettiin Porvoon läänin verokirjoissa yleensä Dickursbyn alle. Kylä oli kuitenkin olemassa varmuudella kes-

kiajan ja uuden ajan taitteessa, sillä vuonna 1552 Helsingin pitäjän talvikäräjille osallistui ”Michel i Simonsböle”². Kylän alkutalon perustaja 1300–1400-lukujen taitteessa saattoi olla Helsingin pitäjän lautamiehen **Pawal Symonsonin** (v. 1417) isä, jonka mukaan kylä olisi saanut nimensä Simonsböle eli Simonin kylä³. Tällöin Simonsböle olisi perustettu 1300-luvun lopussa tai 1400-luvun alussa. Mutta missä tarkalleen sijaitsi tämä Simonin kylän ensimmäinen talo?

Vantaan kaupunginmuseo tutki Simonsbölessä Mattaksen tonttia syyskuussa 2017. Kuvassa etualalla kaivavat Tia Niemelä ja Jenna Savolainen, taustalla apulaistutkija Nora Salonen. Kuva: Riikka Väisänen/ Vantaan kaupunginmuseo.

1200-luvun kuluessa nykyisen Vantaan ja keskiaikaisen Helsingan pitäjän alueelle kohdistui ruotsalaiskolonisaatio. Ennestään paikalla oli ollut hämäläisasutusta ja ehkä ensimmäisiä kyliäkin. Ruotsalaissiirtolaiset perustivat Helsingan pitäjään kyliä, joissa monissa toistuvat paikkakunnalla käytössä olleet miestennimet. Tällaisia olivat Simonsbölen lisäksi esimerkiksi Mårtensby, Staffansby, Övitsböle (Övidh), Sillböle (Sille, Silvast tai Sylvester) ja Håkansböle. Monet näistä kylännimistä perustuvat todennäköisesti paikan ensimmäisenä haltuun ottaneen tai asumaksi raivanneen henkilön etunimeen.⁴

Saulo Kepsun mukaan skandinaavisen etunimen ja -by päätteen käsittävät kylännimet sijoittuvat Tenholan ja Pernajan välisellä alueella vanhemman hämäläisasutuksen lomassa olleisiin tyhjiin taskuihin. Kepsu on tästä johtuen liittänyt nämä kylännimet vanhimpaan ruotsalaissiirtolaisuuteen. Perusosan -by lisäksi Uudenmaan rannikon ruotsinkielisen asutuksen piiristä tunnetaan myös -böle päätteen sisältäviä kylännimiä, jotka ovat yleensä -by nimiä nuorempia. Jako ei kuitenkaan aina ole ihan selvä. Böle-nimen katsotaan kuitenkin usein johtuneen uudisviljelyä merkinneestä sanasta *bol*, joka tarkoitti raivion yhteyteen perustettua asumaata.⁵ Kun vanha -by pääteinen kylä kävi ahtaaksi, sieltä saattoi siis muuttaa pois ja raivata itselleen joltakin ennestään asuttamattomalta alueelta uuden asumuksen eli bölen. Nämä pyölit muistuttavat jo keskiajalta tunnettuja uudistilatyyppejä torppia, jotka ajan kuluessa itsenäistyivät omiksi kylikseen.⁶

Vantaalla Dickursby on hyvä esimerkki by-päätteisen kantakylän alueelle 1300-luvun lopussa tai 1400-luvun alussa

syntyneestä uudisasutuksesta. Dickursby syntyi luultavasti jo kolonisaatiovaiheessa. Kylän alkuperäisen jakokunnan alueelta tunnetaan jopa kuusi nuorempaa, mutta silti keskiaikaista böle-päätteistä uudisasutusta. Nämä ovat Simonsböle, Hanaböle, Haxböle, Fastböle, Skomakarböle ja Reckhalsböle. Pitää kuitenkin muistaa, että maakirjoissa esiintyy myös by-päätteisiä myöhään keskiajalla perustettuja uudisasutusten nimiä, joten kylien ikää ei tulisi koskaan arvioida pelkästään niiden maakirjanimien perusteella.⁷ Sama kylä voi lisäksi olla lähteissä sekä by että böle tai molemmat samalla kertaa. Tällaisia ovat esimerkiksi Fastböleby vuonna 1540 tai Gumböleby 1543.

MATTASIN KAIVAUKSET

Keskiajalla 1300- ja 1400-lukujen vaihteen tienoilla luultavasti perustetun Simonsbölen varhaisin tarkka kartta on vuodelta 1708⁸ (kuva 2). Vasta 300 vuotta kylän perustamisesta tiedetään siis varmasti missä kylä ja sen tonttimaat ovat sijainneet. Asutus paikalla on jatkunut nykypäiviin saakka. Mattasin tontin arkeologisten kaivausten tarkoituksena olikin tutkia, oliko paikalla säilynyt vuosisatojen takaisia maakerroksia, jotka voisivat kertoa alueella aiemmin asuneiden ihmisten elämästä. Sen selvittämiseksi pinnatamaat kuorittiin kaivinkoneen avulla laajalta alueelta. Pinnan alta paljastuikin alue, joka näytti pelastuneen myöhemmältä rakennustoiminnalta ja joka tutkittiin tarkemmin.

Tutkitulta alueelta löytyi pohjasaveen perustettu mahdollinen rakennuksen seinänperustus sekä lankuista tehty puukehikko. Rakenteisiin liittyvistä yksiköistä tulleet löydöt ajoittivat ne 1600-luvun lopulta 1700-luvun alkupuolelle. Samoista maaker-

Ote Samuel Broteruksen vuoden 1708 Simonsböleä kuvaavasta kartasta. Mattaksen tila on merkitty karttaan B kirjaimella. Kylän muut talot olivat Klökars (A) ja Johans (C). Kylän kaikki kolme tilaa olivat kartan tekohetkellä vierekkäin samalla tonttimaalla. Kartta: Kansallisarkisto.

roksista löytyi tosin myös 1800-luvulle ajoittuvia lasinpaloja, joten vanhemmat löydöt olivat voineet sekoittua uudempien kanssa nuoremman rakennustoiminnan aikana. 1600–1700-luvulle ajoittuvia löytöjä olivat muun muassa yhden taalerin hätäraha vuodelta 1718, 1600-luvun lopun tai 1700-luvun liitupiipun kopan ja varren palasia sekä punasavikeramiikan paloja (Kuva 3). Näistä yksi oli muotonsa perusteella todennäköisesti 1600-luvun puolelle ajoittuva punasavipadan kahva.⁹

Simonsbölen Mattasin tontin kaivausaineisto kertoo selkeästi paikan varhaisimman kartan ajankohdasta. 1600-luvun loppupuolta vanhempaa aineistoa kaivauksilla ei tavattu. Sellaista ei tavattu myöskään Simonsbölen kylätontin itälaidalla, vanhan

Klökarsin tilan tontilla, jossa Mikroliti Oy:n suoritti koekaivaukset vuonna 2012¹⁰.

1600-1700-LUKUJEN KARTTOJEN KYLÄTONTIT

Simonin keskiaikaisesta jäämistöstä ei siis löytynyt Simonsbölen kaivauksilla jälkeäkään. Itä-Uudenmaan kyliä koskeva tarkempi kartta-aineisto on yleensä 1600-luvun jälkipuoliskolta tai sitä myöhemmältä ajalta. Keskiaika päättyi 1500-luvun puolivälissä. Koska säilyneet kartat ovat yleensä pitkälle yli 100 vuotta keskiaikaa nuorempia, ne eivät välttämättä kerro kaikkea keskiajan asutuksesta. Ongelmaksi muodostuu siis se, miten keskiaika paikannetaan.

Suomessa vanhat kyläpaikat on yleensä inventoitu ja merkitty kaavakarttoihin nimenomaan varhaisimman kartta-aineiston pohjalta. Arkeologisia tutkimuksia ei kuitenkaan ole ehditty tehdä kovinkaan monella tällaisella kohteella. Ei siis ole luotettavaa tilastoa, joka kertoisi kuinka usein 1600–1700-lukujen vaihteen kyläntontilta löytyy myös sitä vanhempaa aineistoa.

Jotta osaisimme tulkita karttoja oikein, meidän pitää tuntea maankäytön historiaa. Siihen liittyy keskiajalla olennaisena osana maanviljely ja karjanhoito. Suomen alueella käytetty viljelytekniikka oli 1200-luvulta 1800-luvulle kaksivuoroviljely, jossa noin puolet peltoalasta oli kulloinkin viljelyksessä ja toinen puoli kesannolla. Kaksivuoroviljelyn yhteydessä pellot jaettiin kahteen, tuotoiltaan suurin piirtein yhtä suureen alueeseen. Sen seurauksena Suomessa siirryttiin sarkajakoon, joka edisti ryhmäkyli-

en syntyä. Kaksivuoroviljely oli nimittäin kylissä helpompaa, jos tehtiin yhteistyötä ja sovittiin yhteisesti peltojen aitaamisesta. Paikoissa, jossa peltolohkot sijaitsivat hajallaan, pellot kannatti kuitenkin jättää lohkojakoon, joka oli ollut vallitseva ennen sarkajakoa.¹¹

Yleensä sarkajako merkitsi talojen tonttien uudelleenjärjestelyä. Mikäli talot olivat aiemmin olleet erillään, ne siirrettiin nyt yhteiselle tonttimaalle. Sarkajakoon ei siirrytty kerralla, vaan kyseessä oli 1200-luvun lopulta 1500-luvun loppupuolelle jatkunut prosessi. **Tapio Salmisen** mukaan sarkajako lienee toteutettu Itä-Uudellamaalla suurimmaksi osaksi vasta 1540-luvulla. Joissakin kylissä nykyisen Vantaan alueella pellot olivat kuitenkin osittain tai kokonaan lohkojaoissa vielä **Broteruksen** 1600–1700-lukujen taitteessa piirtämissä kartoissa. Tästä esimerkkinä Mårtensby, Tavastby ja Sottungs-

Simonsbölen kaivauksilta esiin tulleita keramiikkalöytöjä. Kaksi punasavivadin katkelmaa, uunikaakelin katkelma, mahdollisen majolikavadin tai -kulhon pohjapala sekä punasavipadan kahva. Kuva: Riikka Väisänen/ Vantaan kaupungimuseo.

Ote Johan Bonejn ja Jakob Johan Zittingin Simonsbölen kartasta. Kylätontista länteen erottuvat nimet Svedjebackåker ja Oxbackäng. Tontista luoteeseen sijaitsee puolestaan Stubbackåker. Kartta: Kansallisarkisto.

by, joissa kylien talot sijaitsivat yhden tai useamman talon keskittymissä peltojen ympäröimillä kumpareilla.¹² Todennäköisesti kaikissa kylissä sarkajakoa ei viety loppuun asti tai se tehtiin vain osan kylän talojen kesken. Ei kuitenkaan voida sulkea pois mahdollisuutta, että sarkajako olisi ehditty joissakin kylissä purkaa ennen ensimmäistä kartoitusta 1500- ja 1600-luvuilla tapahtuneen autioitumisen seurauksena.

KESKIAIKAiset kylänpaikat?

Mikäli suuressa osassa 1600–1700-lukujen kartoissa esiintyvissä Itä-Uudenmaan kylissä on suoritettu sarkajako 1540-luvulla, tarkoittaa se sitä, että kartoissa näkyvät kylien paikat ovat enimmäkseen siltä ajalta. Meillä on siis iso ongelma. Miten paikantaa tätä varhaisemmat keskiaikaiset kyläpaikat maastosta? Niiden löytäminen olisi ensiarvoisen tärkeää. Ellei niitä saada merkittyä

nykykarttoihin, ei niitä voida suojella ja näin ne pääsevät pahimmassa tapauksessa tuhoutumaan jonkin tulevan rakennushankkeen alta ilman tietoa, että paikalla olisi ikinä mitään vanhaa ollut. Valitettavasti näin tapahtuu koko ajan. Esimerkiksi inventoimaton Espoon Kivenlahden Rasbøle jäi muutama vuosi takaperin uuden asutusalueen alle ennen kuin sitä ehdittiin edes löytää¹³.

Paikantaaksemme keskiaikaiset tonttimaat kyläpaikkojen löytämiseksi tarkoitettuja inventointimenetelmiä pitää kehittää. Pelkkien vanhoihin karttoihin merkittyjen kylätonttien inventoiminen ei riitä. Tukholman läänin keskiaikaista asutusta koskevassa raportissa vuodelta 2010 todetaan tämä sama asia¹⁴. Historialliset kartat peilaavat omaa aikaansa eivätkä automaattisesti kerro keskiajan asuinsijoista. Raportin mukaan keskiaikainen asutus sijaitsee usein karttoihin merkittyjen kylien läheisyydessä, mutta eivät tavallisesti osu

tonteiksi merkityille alueille. Raportissa todetaan, että Tukholman ympäristössä keskiaikaisia tonttimaita pitäisi etsiä karttoihin merkittyjen alueiden laidoilta.

Vanhojen tonttimaiden etsiminen historiallisissa kartoissa näkyvien kylien laidoilta voisi varmasti toimia myös Suomessa. Apuna kannattaa edelleen käyttää vanhoja karttoja. Niissä on hyvä tarkkailla esimerkiksi sarkapelloista erillään olevia lohkopeltoja ja muita poikkeavuuksia. Peltojen ja niittyjen nimet voivat myös antaa vihjeitä vanhasta tonttimaasta, sillä niissä on usein säilynyt vanhaan asutukseen liittyvää nimitystä. Esimerkiksi -backa ja -kulla päätteiset nimet saattavat viitata vanhaan asutukseen¹⁵.

Simonsbölen tapauksessa historiallisissa kartoissa näkyvästä tonttimaasta länteen on säilynyt kolme mielenkiintoista nimeä; Svedjebackåker, Oxbackäng ja Stubbackåker¹⁶ (Kuva 4). Voisivatkohan Svedjebacka, Oxbacka ja Stubbacka olla vanhojen tilojen nimiä? Voisivatko joku näistä viitata Simonin alkuperäiseen talonpaikkaan? Svedjebackan ympäristö on nykyään täysin tuhoutunut, sillä sen paikalla sijaitsee Vantaan kaupungin varikko. Oxbackan ja Stubbackan ympäristöt ovat kuitenkin säilyneet melko vähärakenteisina. Näiltä alueilta voisi hyvällä onnella löytää potentiaalisia vanhoja talonpaikkoja. Jos siis halutaan löytää Simonin alkuperäinen talo, näitä Oxbackan ja Stubbackan ympäristöjä kannattaa tutkia tulevana vuosina tarkemmin!

Andreas Koivisto
andreas.koivisto@vantaa.fi

Vantaan kaupunginmuseo
Hertaksentie 1, 01300 Vantaa

Kiitokset Veli-Pekka Suhoselle arvokkaista kommentteista ja lisäyksistä artikkeliin!

LOPPUVIITTEET

- ¹ Väisänen & Salonen 2017a; 2017b.
- ² Pernajan rovastikunnan tilikirja 1552 (KA 3009): 3.
- ³ Kepsu 2005: 76.
- ⁴ Salminen 2013: 111, 387–388.
- ⁵ Kepsu 2005: 29; Salminen 2013: 111.
- ⁶ Arkeologisen kulttuuriperinnön opas – Torppa (<http://akp.nba.fi/wiki/torppa>).
- ⁷ Salminen 2013: 112.
- ⁸ Broterus 1708.
- ⁹ Väisänen & Salonen 2017b: 17.
- ¹⁰ Poutiainen, Sepänmaa & Stenberg 2012.
- ¹¹ Salminen 2013: 413, 417.
- ¹² Salminen 2013: 417–425.
- ¹³ Veli-Pekka Suhonen, suullinen tiedonanto 22.2.2018.
- ¹⁴ Beronius Jörpeland 2010.
- ¹⁵ Vrt. Kepsu 2005:29.
- ¹⁶ Broterus 1708; Bonej 1767–1768 & Zitting 1759–1760.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet, Kansallisarkisto:

Broterus, Samuel 1708: Geometrisk Carta och Afritning uppå Simonszböhle Beckeby

Dickurzby och Skeggias Byar i Bårge Herad och Helsing Sochn. KA MHA B9 9/52–54. (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=13920749>, 21.2.2018).

Bonej, Johan 1767–1768 & Zitting, Jakob Johan 1759–1760: Geometrisk Charta Öfwer Dickursbyss Ägor uti Nylands Län. Borgo Härad och Helsing Sochen Affattade År 1759 och 1760 af Jakob Johan Zitting och 1767 och 1768 af Johan Bonej, Tredje delen. KA MHA B9 9/4–11. (<http://digi.narc.fi/digi/view.ka?kuid=13905357>, 21.2.2018).

Pernajan rovastikunnan tilikirja 1552 (KA 3009).

Tutkimusraportit:

Beronius Jörpeland, Lena 2010: *Medeltida landsbygdsbebyggelse i Stockholms län*. UV mitt rapport 2010:8. Dnr 420-4250-2005. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska uppdragsverksamheten. (http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/4968/rm2010_08.pdf?sequence=3, 21.2.2018).

Poutiainen, Hannu & Sepänmaa, Timo & Stenberg, Johanna 2012: *Vantaa Viertola, Simonbölen historiallisen kyläpaikan tarkkuusinventointi 2012*. Mikroliitti Oy. Museoviraston arkisto.

Väisänen, Riikka & Salonen, Nora 2017a: *Vantaa, Koivuhaka, Koisotie 6, arkeologiset koetutkimukset 5.6.–13.6.2017*. Vantaan kaupunginmuseo. Museoviraston arkisto.

Väisänen, Riikka & Salonen, Nora 2017b: *Vantaa, Koivuhaka, Koisotie 6, arkeologiset kaivaukset 11.9.–15.9.2017*. Vantaan kaupunginmuseo. Museoviraston arkisto.

Verkkosivustot:

Arkeologisen kulttuuriperinnön opas. (<http://akp.nba.fi/start>, 22.2.2018).

Tutkimuskirjallisuus:

Kepsu, Saulo 2005: Uuteen maahan. Helsingin ja Vantaan vanha asutus ja nimistö. *Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia* 1027. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki.

Salminen, Tapio 2013: *Vantaa ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Vantaan kaupunki.

Suulliset tiedonannot:

Puhelinkeskustelu Veli-Pekka Suhosen kanssa 22.2.2018.

KERAMIKKATUTKIMUSTA HALKI ITÄMEREN JA POHJOIS-ATLANTIN

THE 2ND MEETING OF THE BALTIC AND
NORTH ATLANTIC POTTERY RESEARCH GROUP
TALLINNASSA 12-13 HUHTIKUUTA 2018

Idea siitä, että Itämeren ja Pohjois-Atlantin keramiikantutkijoiden olisi hyvä kokoontua yhteen ratkomaan keramiikantutkimukseen liittyviä ongelmia syntyi European Association of Archaeologists (EAA)-konferenssissa Glasgow'ssa 2015. Ajatus yhteistyöstä ei jäänyt konferenssin illanvieton jälkeen unohduksiin, joten kaksi vuotta sitten huhtikuussa Tukholmassa järjestettiin ensimmäinen Baltic and North Atlantic Pottery Research Group (BNPG) -tapaaminen. Tuolloin tutkijoiden kerääntyminen yhteen pohtimaan ja vertailemaan eri puolilta Itämeren ja Pohjois-Atlantia kerääntyä aineistoja osoittautui erittäin tarpeelliseksi ja hedelmälliseksi tavaksi viedä eteenpäin tutkimusta. Siksi tapaaminen sai nyt jatkoa Tallinnassa, jonne huhtikuun alussa suuntasi entistä suurempi joukko keramiikantutkijoita 11 eri maasta. Suomesta mukaan lähtivät tällä kertaa jo Tukholmassa olleet **Georg Haggrén** ja **Elina Terävä** (Helsingin Yliopisto), sekä ensikertalaisina **Maija Helamaa** (Muuritutkimus Ky) ja **Riikka Tevali** (Helsingin Yliopisto).

Kuva 1. Arkeologit Riikka Tevali ja Maija Helamaa matkalla Viron Merimuseoon. Kuvat: E. Terävä.

Kuva 2. Volker Demuth esittelee Lounais-Norjan keskiaikaista keramiikkaa.

Kuva 3. Priit Lätti (Viron Merimuseo, tutkija) esittelee Peeter-hylkyä tutkijoille.

Tapaaminen alkoi rennosti keskiviikkoiltana St. Parick's –ravintolassa, joka toimii 1400-luvulla rakennetussa kivitalossa Tallinnan Vanhassakaupungissa (Sisällä muuten kannattaa vilkuilla erityisesti upeita, maalauskoristeellisia puukattoja, mikäli sattuu pistäytymään...). Kokoontuminen rennosti ruuan ja juoman ääreen sekä vanhojen tuttujen että uusien tutkijakollegoiden kanssa loi pohjan positiiviselle ja rennolle ilmapiirille koko konferenssissa, joka alkoi aikaisin seuraavana aamuna Tallinnan Lentosatamassa sijaitsevassa Viron Merimuseossa.

Kaksipäiväisen tapaamisen ohjelma koostui pääosin 20 esitelmästä, joiden aiheet vaihtelivat melko laajassa skaalassa. Monissa papereissa esiteltiin erilaisten kohteiden, kuten linnojen ja kaupunkien keramiikka-aineistoja sekä pohdittiin keramiikan alkuperää, valmistuspaikkoja ja erilaisia menetelmiä näiden tutkimiseen. Samalla käsiteltiin monimutkaisempia kysymyksiä kauppa- ja kontaktiverkostoista sekä siitä, millaisia sosiaalisia ilmiöitä keramiikat edustavat. Painotus oli selkeästi keskiajan ja uuden ajan arkeologisissa keramiikkalöydöissä, käsittäen sekä erilaisia astioita että uunikaakeleita. Useassa esitelmässä nousi esiin se, miten paljon avoimia kysymyksiä aineistoihin liittyy. Erityisesti löytöjen identifioinnissa ja kulkureittien pohdinnassa tarvitaan kansainvälistä yhteistyötä, eli juuri sitä, mitä BNPG-tapaamisilla on tarkoitus edistää. Myös Suomen arkeologisille keramiikkalöydöille kaivataan kipeästi vertailumateriaalia ja kommentteja asiantuntijoilta maan rajojen ulkopuolelta, jotta materiaalin kulttuurin tutkimusta saataisiin täällä syvennettyä. Tallinnassa suomalaistutkimusta askeleen eteenpäin meidän osaltamme vei mahdollisuus tutustua eri puolilta Eurooppaa kerättyihin aineistoihin esitelmien

Kuva 4. Onnellinen meriarkeologi Riikka Tevali hyllyssä.

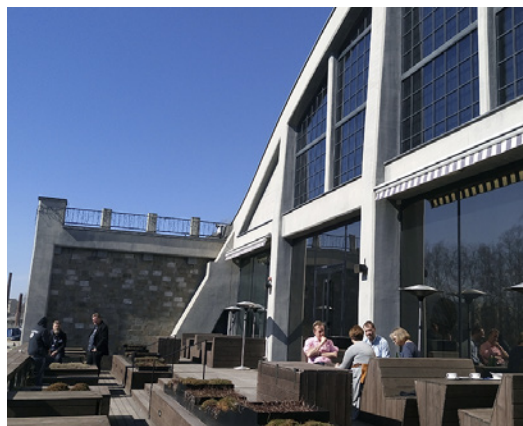

Kuva 5. Peppersackissa arkeologien keskustelu taukosi, kun virolainen miekkailunäytös pääsi yllättäen vauhtiin.

ja itse löytöjen kautta. Kullannarvoisia olivat myös muiden kommentit keskiaikaisista keramiikka-aineistoista, jota esittelimme Raaseporin linnan (Georg Haggren & **Tarja Knuutinen** & Elina Terävä) ja Suomenlahden hylkyjen (Riikka Tevali) osalta.

Torstain yllätysohjelmaan lounastauolla kuului mahdollisuus vierailla museon vieressä konservoitavana olevalla Peeter-hylylä. Kyseessä oli Kadriorgista vuonna 2015 löydetty ja nostettu, 1200-luvun lopulla rakennettu keskiaikainen kauppa-alue.¹ Jykevästä tammista rakennettu koggi vaikutti suhteellisen hyvin säilyneeltä, joten tutkijoilla oli jopa mahdollisuus kävellä aluksen sisäpuolella, mikä innosti erityisesti mukamme ollutta meriarkeologia.

Hylystä on löytynyt myös noin 30 keramiikka-astiaa, lähinnä sieburgilaista kivisavea², joiden sirpaleita tutkijajoukko pääsi myös hypistelemään. Konservoinnin jälkeen hylky aiotaan laittaa näytteille Paksun Margareetan sisäpihalle omaan rakennukseen,

Kuva 6. Arkeologit nauttivat auringosta, kahvista ja keskustelusta Merimuseon terassilla.

Kuva 7. Michiel Bartels esittelee keramiikkaa ja selvittää keramiikanluokittelua.

joten tähän nähtävyyteen kannattaa tutustua tulevilla visiiteillä Tallinnaan.

Hylkyvierailun lisäksi torstain ohjelmaan kuului keskustelu Kalmarin keramiikkaan liittyvän digitaalisen palvelimen luomisesta. Tukholman BNGP-tapaamisessa tutkijajoukko oli jo päässyt tutustumaan 1930-luvulla Kalmarissa sataman ruoppauksen yhteydessä nostettuun mielettömän monipuoliseen keramiikka-aineistoon, joka nyt aiotaan saada digitaalisesti tavoitettavaksi. Projektia luotsaa Ruotsissa Historiska Museet, jonka kokoelmiin aineisto kuuluu. BNGP:n tutkijaryhmän tuki luvattiin ehdottomasti koko Pohjois-Euroopan keramiikkatutkimusta edistävälle hankkeelle, joka keräsi tapaamisessa paikalla olleilta paljon ideoita sen toteutus- ja käyttömahdollisuuksista. Lisäksi pohdittiin BNGP-tapaamisten jatkoa sekä mahdollista julkaisua, jossa esimerkiksi nyt Tallinnassa pidetyt esitelmät voisi julkaista artikkeleina. Kaikkien asenne oli hyvin suotuisa tulevalle yhteistyölle, eikä edes seuraavaan tapaamisen paikasta ja ajankohdasta Stralsundissa 2.–3.4.2020 tarvinnut kiistellä. Positiivisen jatkopäätöksen ja tulevaisuusnäköymien jälkeen iloista keskustelua jatkettiin illallisella Vanhankaupungin Peppersackin historiallisessa tunnelmassa, jossa tutkijajoukko viihtyiikin tunteita pitkä päivän päätteeksi.

Vaikka ilta ehkä joillain venähtikin, olivat kaikki innokkaasti mukana perjantain esitelmää kuulemassa ja keskustelemassa. Antoisaa erityisohjelmaa oli tällöinkin luvassa, sillä perjantapäivän lopuksi järjestettiin työpajasessio, jossa **Michiel Bartels** esitteli tutkijoille 20 kilogrammaa keskiajan ja uuden ajan keramiikkaa sekä Alankomaissa käytössä olevan keramiikanluokittelusysteemin. Päivän lopetus oli ehdottomasti yksi tapaamisen huippukohdista, kun tutkijat pääsivät käpälöimään löy-

Kuva 8. Aurinkoinen Tallinna jää taakse, seuraavaa reissua odotellessa!

töaineistoja. Bartelsin selvitykset ja vinkit liittyen keramiikan alkuperän ja ajoituksen tunnistamiseen olivat monelle kullannarvoisia tulevien tutkimusprojektien kannalta!

Toinen BNPG-tapaaminen osoittautui aivan yhtä innostavaksi ja keskeiseksi kansainvälisen yhteistyön kannalta, kuin edellisenkin tapaaminen. Tulevia tapaamisia voi lämpimästi suositella kaikille, jotka vähänkään keramiikan tai kauppasuhteiden ja kontaktiverkostojen kanssa työskentelevät. Suuri kiitos onnistuneesta tapaamisesta BNPG:n järjestelyorganisaatiolle ja erityisesti Tallinnassa tutkijajoukkoa isännöineelle **Erki Russowille!** Seuraava tapaamista parin vuoden päästä Stralsundissa odotamme ainakin suomalaisten keramiikkatutkijoiden parissa innolla.

Elina Terävä
elina.terava@helsinki.fi

Kulttuurien osasto, Arkeologia,
PL 59, 00014 Helsingin yliopisto

VITTEET

¹ Ks. Roio et al. 2015.

² Roio et al. 2015: 145.

LÄHTEET

Roio, M., Lõugas, L., Läänelaid, A., Maldre, L., Russow, E. & Sillasoo, U. 2015: Medieval ship finds from Kadriorg, Tallinn. *Archaeological Fieldwork in Estonia 2015*, 139–158.

VIERAILU MAHDOLLISUUKSIEN VIIPURIIN (18.-20.4.2018)

Kaikki tietävät Suomen kuudennen keskiaikaisen kaupungin, eli Viipurin, mutta valittavan usein sen käsittely jää Suomen arkeologisessa tutkimuksessa yleismaininnan tasolle. Tutkimuksissa kerrotaan lyhyesti Viipurin historian vaiheista ja sen tärkeimmistä rakennuksista, mutta vuosikymmeniä jatkuneissa arkeologisissa tutkimuksissa kerätty aineisto jää usein vaille tarkempaa pohdintaa. Niinpä kolme tohtorikoulutettavaa ja yksi vs. lehtori päättivät lähteä selvittämään, mitä mahdollisuuksia Viipurin aineisto tarjoaa Suomen ja Itämeren alueen keskiajan tutkimukselle ja miten me voisimme huomioida tämän tärkeän keskiaikaisen kaupungin paremmin omissa tutkimuksissamme.

Viipuriin pääsee nykyään Helsingistä nopeasti ja edullisesti, joten viisumi oli vierailumme kallein investointi. Matkaan lähdimme junalla keskiviikkoaamuna ja perillä olimme jo ennen kello kymmentä. Lyhyen omatoimisen kaupunkikierron jälkeen olimme kaikki jo vakuuttuneita Viipurin kaupungin mielenkiintoisuudesta, joka kumpusi kunnostetuista historiallisista rakennuksista ja raunioromantiikasta. Pyöreän tornin luona tapasimme Venäjän Tiedeakatemian aineellisen kulttuurin historian instituutin johtavan tutkijan ja Viipurin pääarkeologin **Aleksandr Saksan**, joka esitteli meille **Aleksandr Smirnovin**. Smir-

nov vastaa nykyään suurimmilta osin kaivaustoiminnasta Viipurin alueella, ja toimii samalla myös linnan varajohtajana.

Saksa ja Smirnov veivät meidät uudelle kävelykierrokselle ja kaupunkiin tutustumisen asiantuntijoiden kanssa tarjosi hyvän ikkunan keskiajan Viipuriin. Pääsimme tutustumaan esimerkiksi restauroitavana olleeseen Vanhaan kellotorniin (kuva 1) ja sen eri rakennusvaiheisiin. Kyse on keskiaikai-

Kuva 1. Restauroitavana oleva vanha kellotorni. Kuva: Elina Terävä.

Kuva 2. Aleksandr Saksa ja Aleksandr Smirnov Noppatalon sisäänkäynnillä. Kuva: Georg Haggrén.

sen kaupunginmuurin ainoasta säilyneestä tornista, joka tunnetaan myös nimellä Raatitorni. Smirnovin opastus tornin ulkopuolella puisilla rakennustelineillä kiiveten ja tornin sisäpuolella oli ikimuistoinen elämys, ja tutkijajoukkomme selvisi vierailusta lopulta ehjin nahoin. Vanhan kellotornin lisäksi myös muut kaupungin tunnetut tornit olivat vierailumme aikana paketoituina rakennusmuoveihin, mikä vaikeutti maisemakuvien ottamista. Saimme kuitenkin iloksemme kuulla asian johtuvan aktiivisista kunnostustöistä. Jo tämän vuoden aikana torneja olisi tarkoitus päästä ihailemaan entistä ehommassa kunnossa.

Myös muualla kaupungissa erilaiset restaurointi- ja tutkimusprojektit olivat vahvasti läsnä. Saimme ihailla kävelyretkemme varrella kunnostettua Noppataloa (kuva 2), joka on yksi vanhimmista säilyneistä rakennuksista koko kaupungissa. Rakennukseen on tarkoitus perustaa arkeologinen keskus,

mikä varmasti tuo Viipurin arkeologista perintöä entistä helpommin tavoitettavaksi. Tällä hetkellä kaivauslöytöjä kaupungin alueelta oli parhaiten esillä Pantsarlahden bastioniin sijoitetussa Viipurin Eremitaasin museon pienessä arkeologisessa näyttelyssä, johon saimme myös tutustua. Luostarikadun löydöistä kootun sympaattisen näyttelyn kautta kävijä saa hyvän kuvan siitä, mitä kaikkea arkeologinen löytöaineisto kertoo elämästä kaupungissa ennen vanhaan.

Kaupunkikävelyn jälkeen suuntasimme kohti linnaa, missä meille esiteltiin lyhyesti juuri avattuja näyttelyitä. Vaikutuksen teki etenkin vitriini, jossa oli esillä erittäin hienoja rautakautisia löytöjä, jotka ovat osaa museon uusinta lahjoitusta. Anonyymi keräilijä on lahjoittanut museolle erittäin laajan kokoelman metallinilmaisinharrastajilta ostamaansa rautakautista esineistöä, pääasiassa erilaisia koruja. Saimme päivän päätteeksi museon tiloissa nähdä lahjoituksen kokonaisuudessaan ja se oli kieltämättä erittäin vaikuttava, sisältäen pääasiassa hienoja koruja ja työkaluja. Onneksi keräilijä oli myös kerännyt jonkinlaiset tiedot esineiden löytöpaikoista, vaikka tarkemmat kontekstittiedot tietysti puuttuvat. Todenmäköisesti suurin osa esineistä on peräisin kalmistoista ja kätköistä. Museon tutkijat olivat hyvin tietoisia kokoelman ongelmallisuudesta ja siitä, kuinka paljon avoimia kysymyksiä aineistoon liittyy, mutta totesivat, että parasta on kuitenkin yrittää hyödyntää sitä mahdollisimman paljon tutkimuksessa. Lisäksi tavoitteena on näyttää ainutlaatuista esineistöä suurelle yleisölle linnan näyttelyn osana. Pyrkimyksenä olikin kaikin tavoin saada mahdollisimman paljon irti aineistosta sen murheellisesta hankintatavasta huolimatta.

Vielä hieman esineloistosta sokaistuneina lähdimme kiipeämään Pyhän Ola-

vin torniin (kuva 3), jossa restaurointityöt ovat tällä hetkellä vielä kesken. Museon suunnitelmissa on entisöidä tornin välikerrokset sekä luoda niihin uusia näyttelyitä. Linnassa tapahtui muutenkin tällä hetkellä paljon: museonäyttelyt ovat parhailaan keskellä uudistusta, ja kesällä edessä ovat ulkorakennusten tutkimukset ja restaurointitöiden aloitus. Kaiken kaikkiaan ihmetytti, miten niin pienellä henkilökunnalla voi saada niin paljon aikaiseksi. Museon nuori johtaja **Vladimir Tsoi** on selvästi tärkeä tekijä aktiivisuuden takana, ja mitä ilmeisemmin hänellä on vahva halu kehittää linnan toimintaa. Onnistuneen päivän jälkeen kävimme vielä Saksan kanssa syömässä legendaarisessa suomalaisajan ravintola Espilässä, joka avattiin uudelleen Torkkelinpuistoon vuonna 2016. Espilä kuului päivän positiivisiin kokemuksiin, ja sen kautta pystyi hyvin aistimaan kaupun-

gin entistä loistoa. Ravintolan ruokaa kannattaa ehdottomasti käydä maistamassa, mikäli vierailee kaupungissa!

Vierailun toisena päivänä suuntasimme heti aamusta linnaan. Siellä meille esiteltiin kirjastoa ja arkistoa, minkä jälkeen pääsimme katsomaan löytöaineistoa. Mukana auttamassa olivat nuoret tutkijat **Aleksei Melnov** ja **Marija Ivanova**, jotka olivat erittäin avuliaita. Näimme ensin linnan vanhoja löytöjä, mutta pienen, sinnikkään kyselyn jälkeen saimme myös käydä läpi 2000-luvun kaivauslöytöjä eri puolilta kaupunkia (kuva 4). Löytöjen luettelointi on pahasti kesken, mutta tutkijat tekevät parhaillaan kaikkensa saadakseen aineiston jonkinlaiseen järjestykseen. Kaikkea emme varmasti ehtineet nähdä, mutta saimme kuitenkin hyvän yleiskuvan siitä, miltä kaupungin löytöaineisto tällä hetkellä näyttää. Yllättävää oli keskiaikaisten löytöjen vähyys, mihin tie-

Kuva 3. Näkymä Viipurin kaupunkiin Pyhän Olavin tornista. Kuva: Elina Terävä.

Kuva 4. Tutkija Aleksei Melnov esittelee suomalaiskollegoille Viipurin linnan vanhoja kaivauslöytöjä. Kuva: Frida Ehrnsten.

tysti saattavat vaikuttaa sekä kaivausmenetelmät että alueet, joita tähän mennessä on kaivettu. Viipurissa vallitsee kuitenkin tällä hetkellä vahva tekemisen meininki ja voidaan olettaa, että aineisto myös kasvaa lähi vuosien aikana. Mielenkiintoista olisi myös lähteä mukaan katsomaan miten itse kaivaukset ja dokumentointi hoidetaan kentällä, sillä sitä kautta aineiston kertymistä olisi luonnollisesti helpompi ymmärtää. Viipurilaiset tutkijat toivottivatkin suomalaisarkeologit lämpimästi tervetulleiksi mukaan kaivauksille!

Pitkän kellaripäivän jälkeen suuntasimme suoraan Pyöreän tornin ravintolaan syömään, sillä olihan paikka nähtävä myös sisältä päin. Miljöö olikin hieno, mutta makuelämyksenä kokemus ei ehkä ollut se sykähdyttävien. Aterian päätteeksi teimme pienen iltakävelyn ja tutustuimme kaupun-

gin uuteen puoleen, jossa vastaan tuli myös ensimmäinen isompi ryhmä suomalaisia ekskursionne aikana. Yllätyksemme huomasimme, että kyseessä olivat Museoviraston ARTI-laiset, jotka olivat juuri samaan aikaan virkistysmatkalla Viipurissa! Kiinnostusta Viipuria kohtaan löytyy siis tällä hetkellä mitä ilmeisimmin monilta tahoilta Suomessa.

Kolmantena päivänä lähdimme heti aamulla kohti Monrepos'n puistoa. Matkan varrella kävelimme myös Pyhän Annan kruunun 1700-luvun linnoituksen läpi. Itse Monrepos'n puistossa on tällä hetkellä meilläään laajoja kunnostustöitä, jotka jatkuvat ainakin vielä seuraavat kaksi vuotta. Samalla alueella tehdään myös arkeologisia kaivauksia. Suuntasimme kuitenkin tämän

Kuva 5. Vs. lehtori Georg Haggren tervehtii Väinämöistä Montrepos'ssa. Kuva Elina Terävä.

ison työmaan läpi kohti luontopolkuja ja kävimme tervehtimässä Väinämöistä (kuva 5) sekä katsomassa Maailman loppua. Kuten koko Viipurin kaupungissa, puistossa pystyy aistimaan sen aikaisemman loistokkuuden, joskin paljon korjattavaa ja restauroitavaa on vielä jäljellä. Tällä hetkellä kunnostustöiden perusteella näyttää kuitenkin siltä, että kaupungilla ja sen päättäjillä löytyy intoa ja halua palauttaa ainakin osa Viipurin menneestä loistosta. Jo kymmenen vuoden päästä kaupunki saattaa olla hyvin eri näköinen kuin tällä hetkellä.

Kolmen opettavaisen päivän jälkeen oli jo aika suunnata takaisin kohti juna-asemaa. Ekskursiosta jäi parhaiten mieleen, kuinka paljon mahdollisuuksia Viipuri tarjoaa myös Suomen keskiajan tutkimukselle. Meidät otettiin avoimesti vastaan kaikkialla ja aidontuntuista yhteistyötoiveita esitettiin useammalta taholta. Vaikkemme ihan heti emme päässeet kaikkia arkeologisia löytöaineistoja katsomaan, pienen sin-

nikkyyden jälkeen näimme niistä huomattavan osan. Tämänertainen lyhyt matka oli tietysti vain pintaraapaisu kaupungin aineistoihin, mutta siitä on hyvä jatkaa syventymistä Viipurin keskiaikaiseen aineelliseen kulttuuriin.

Frida Ehrnsten
frida.ehrnsten@helsinki.fi

Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@helsinki.fi

Elina Terävä
elina.terava@helsinki.fi

Georg Haggrén
georg.haggren@helsinki.fi

Kulttuurien osasto, Arkeologia,
PL 59, 00014 Helsingin yliopisto

UUSIA NIMITTYKSIÄ NYA UTNÄMNINGAR

Tammikuun alussa 2018 aloitti virassaan uusi arkeologian professori Turussa, **Visa Immonen**. Hän väitteli Turun yliopistossa vuonna 2010 aiheenaan jalometalliesineet Suomessa keskiajalla ja uuden ajan alussa. Väitöskirja (*Golden Moments. Artefacts of Precious Metals as Products of Luxury Consumption in Finland c. 1200–1600*) ilmeistyi SKAS:in sarjassa Archaeologia Medii Aevi Finlandiae (osa XVI). Immonen on aiemmin työskennellyt muun muassa apulais-professorina Helsingin yliopistossa ja viettänyt aikaa vierailevana tutkijana ulkomailla, esimerkiksi USA:ssa. Ohessa hän esittelee itseään ja vastaa SKAS-lehden tekemiin kysymyksiin toimenkuvaansa liittyen.

Mitkä mielestäsi ovat tämän hetkiset tärkeimmät työtehtäväsi?

Aloitin arkeologian vakituisena professorina Turun yliopistossa tammikuussa 2018. Professorin työn kolme perustehtävää on määritelty yliopistolaisissa: tutkimus, opetus ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Yliopistolain mukaan myös osallistuminen kansainväliseen yhteistyöhön kuuluu professorin tehtäviin. Näiden lisäksi aikaani vievät yliopistohallintoon osallistuminen sekä ulkoisen rahoituksen hakeminen.

Professori Visa Immonen (s. 1977)

- Väitös: 2010, Turun yliopisto
- Maisterintutkinto: 2001, Turun yliopisto
- Ylioppilas: 1995, Leppävirran lukio
- Naimisissa

Mistä sait vihiä tai ideaa hakea tehtävään? Oliko taustalla jokin suunnitelma tai oliko kaikki sattuman kauppaa?

Tapanani on pysytellä ajan tasalla alan avoimista työtehtävistä, vaikka en olisi niitä hakemassakaan, koska haluan seurata kentän kehitystä. Jo tämänkin vuoksi olin hyvin tietoinen Turun avoimesta professuurista. Ennen nykyistä tehtävääni työskentelin kulttuuriperinnön tutkimuksen apulais-professorina Helsingin yliopistossa. Se oli määräaikainen tehtävä, joka tenure track-mallin mukaisesti olisi ehkä vakinaistettu seitsemän vuoden päästä. Tämä uusi tehtävämalli saattaa puristaa työntekijöistä kaiken irti, mutta se ei tee heistä uskollisia työnantajalleen. Niinpä hain uusia tehtäviä, jotka ovat luonteeltaan vakituisia. Professoreni suo oleellisesti paremmat mahdollisuudet tutkimuksen ja tieteenalan pitkäjänteiseen kehittämiseen.

Mitkä tärkeimmät asiat tai henkilöt vaikuttivat urapolkuusi?

Opiskelujeni alkuvaiheissa tiesin, että haluan akateemiseksi tutkijaksi, ja olen pitänyt siitä kiinni. Tutkimustyö ulkomailla sekä kansainväliset kontaktit kiinnostivat minua samoin jo varhain, ennen kuin niistä tuli valtti työllistymisessä. Kansainvälisyyden merkitystä en voi korostaa liikaa.

Minulle suuri merkitys on ollut opiskelu- ja jatko-opiskeluaikani professorilla **J.-P. Taavitsaisella**. Hänen edistämänsä keskiajan tutkimus ja esinetutkimus ovat keskeisiä myös minulle. Taidehistoriasta on asteittain tullut työlleni yhä tärkeämpi lähitiede. Sen piiristä keskeisiä hahmoja ovat olleet keskiajan osalta **Markus Hiekkänen** ja projektiinsa minut työllistänyt **Renja Suominen-Kokkonen**. Nykyisistä yhteistyökumppaneista oleellinen on **Elina Räsänen**.

Mitä haasteita tehtäviisi liittyy nyt tai tulevaisuudessa?

Pulmat liittyvät yhtäältä yliopistojen yleiseen tilaan ja toisaalta arkeologian tieteenalaan erityisesti. Yliopistojen yleiseksi vaivaksi mainitaan toistuvasti valtionrahoituksen väheneminen, mutta mielestäni polttavampi ongelma on kuitenkin päätöksenteon arvaamattomuus ja suunnitelmallisuuden puute. Rahoitusta tai rekrytointeja ei edelleenkään suunnata oppiaineiden menestyksellisyyden tai koulutustarpeiden mukaan, vaan hätäisistä ja eri tieteenalojen tilanteeseen perustumattomista syistä. Yliopistot ovat tällä hetkellä lisäksi kyvyttömiä profiloitumiseen ja sopimaan työnjaosta keskenään.

Lyhtyjänteisyys heijastuu myös arkeologiaan. Esimerkiksi klassillisen arkeologian tilanne on huolestuttava. Vielä jokunen

Tuore Turun arkeologian professori Visa Immonen.
Kuva: Hanna Oksanen / Turun yliopisto

vuosi sitten suomalaisilla oli näyttäviä kenttätöyöprojekteja Välimeren alueella, mutta Suomessa klassillisen arkeologian koulutus jatkuu näillä näkymin vain Turun yliopistossa. Hermostuneisuus ja huoli yliopistotehtävien jatkumisesta leimaa myös muuta arkeologiaa.

Arkeologian opetuksessa koetinkivi on jatkuvasti monimutkaistuvan kentän ja taitovaatimusten sovittaminen yhteen pienen henkilöstön ja niukkojen opetusmäärärahojen kanssa. Miten luonnontieteiden kirjo saadaan luontevaksi osaksi koulutusta? Entä miten opetuksessa otetaan huomioon yrittäjäyys? Tai muinaisjäännöksiin ja -esineisiin keskittyneen hallinnoinnin muuttuminen laaja-alaisemmaksi kulttuuriperinnön hoitamiseksi?

Mitä koet positiivisena työyhteisössäsi tai miljöössäsi yleensä?

Arkeologian oppiaine on tällä hetkellä majoittunut Geotaloon Akatemiankatu 1:een.

Se on meille hyvin toimiva ratkaisu ja antaa riittävästi tilaa arkistolle ja esinekeräyksille. Kahvihuoneesta on muodostunut keskeinen tapaamispaikka. Yhteisömme on pieni, mutta ilmapiiri on erittäin hyvä ja kitkaton.

Edeltäjäni Taavitsainen panosti voimakkaasti rautakauden ja erityisesti historiallisen ajan tutkimukseen. Tämä profiili sopii oivallisesti Suomen vanhimpaan kaupunkiin. Turussa on myös laaja museokenttä, joka antaa hyvät edellytykset arkeologialle. Erityisesti Turun museokeskuksen esinekeräykset ovat olleet tärkeitä tutkimustyöllemme ja opinnäytteillemme. Myös yhteistyö Aboa Vetus & Ars Nova -museon kanssa on ollut hedelmällistä. Unohtaa ei sovi lähiympäristön museoita, kuten Liedon Vanhalinnan ja Nautelankosken museoita.

Mikä on suhteesi tai suhtautumisesi opiskelijoihin ja yleisöön?

Opiskelijat ovat työn keskiössä, joten he määrittelevät paljolti toimintaani. Ehkä tärkeintä on opiskelijoiden moninaisuuden muistaminen: koulutuksen pitäisi taipua monenlaisiin tarkoituksiin yliopiston sisällä ja ulkopuolella, oli kyse sitten teoreettisesti virittyneestä tutkimustyöstä, kulttuuriperintöhallinnon tehtävistä tai kenttätöistä.

Kehottaisin opiskelijoita ja tutkijanuraa suunnittelevia sisällyttämään opintoihinsa ja työhönsä ulkomailla vietettyjä kausia. Erilaisia mahdollisuuksia tähän on tarjolla runsaasti, vaihto-opiskelusta EU:n Marie Skłodowska-Curie -rahoitukseen.

Suuri yleisö sisältyy yliopistojen yhteiskunnallisen vaikuttamisen tehtävään, ja erityisesti arkeologiassa laajan yhteisön palvelemista ei pidä laiminlyödä. Alan rahoitus perustuu paljolti lainsäädäntöön, verovaroihin ja erilaisiin lahjoituksiin, ja tämä on

kyettävä perustelemaan. Vaikka kansainvälisyydellä on yhä tärkeämpi merkitys akateemisessa maailmassa, paikallinen vaikuttaminen on keskeinen oppiaineen työsarka.

Mitä tulevaisuus tuo tullessaan? Kiinnostavia projekteja meneillään tai tulossa?

Eniten toivon tulevaisuudelta hallinnollista ja taloudellista vakautta. Se sallii keskittymisen professorin kolmen perustehtävän toteuttamiseen. Vakaus myös edistää keskiajan arkeologisen tutkimuksen moninaisuutta ja villeyttä.

Vuonna 2018 saamme päätökseen useita monivuotisia hankkeita. Julkaisimme jo Lahden kaupunginmuseossa olevaan **Klaus Holman** muistokokoelmaan keskittyvän artikkelikokoelman *Kauneus, arvo ja kadonnut menneisyys: Näkökulmia Klaus Holman muistokokoelmaan*. Myöhemmin tänä vuonna saamme painosta Koroisten niemenkärkeen pureutuvan artikkelikokoelman. Sen myötä käsitys Turun varhaiskeskiaikaisista vaiheista muuttuu ja täsmentyy.

Suunnittelemme paraikaa suurta puun hankintaa ja käyttöä keskiajalla tarkasteltavaa hanketta, jossa yhdistämme arkeologian, historian, luonnontieteiden ja taidehistorian voimavaroja. Tämän ohella tutkimukseni keskittyy keskiajan pyhäinjäännösten analysointiin luonnontieteiden ja kulttuurintutkimuksen teorioiden näkökulmasta. Tätä työtä teen keväällä 2018 kahden kuukauden ajan Bard Graduate Centerissä New Yorkissa.

Kiitos professori Immonen, onnea kiinnostaviin projekteihin ja menestyksestä vuotta 2018!

Sedan 1.11.2017 har magister **Ulrika (Ulli) Rosendahl** verkat som ny museiintendent vid Lovisa stadsmuseum. Hon arbetade flera år vid Esbo stadsmuseum som arkeolog och forskare. Hon har deltagit i omfattande forskningsprojekt kring medeltida byar, särskilt det medeltida Mankby i hjärtat av Esbo. Resultaten kommer en dag att omformas till en doktorsavhandling vid Helsingfors universitet. Tidskriften SKAS har intervjuat Rosendahl om hennes nya position i Östra Nyland.

Vad hör till dina viktigaste arbetsuppgifter i anslutning till din tjänst?

Min uppgift är att ansvara för museiverksamheten i Lovisa. Våra tre museer är i Ko-

Ulrika Rosendahl på Lovisa museum. Selfie.

Museiintendent Ulrika Rosendahl (f. 1979)

- Magistersexamen: 2006, Helsingfors universitet
- Doktorand i arkeologi, Helsingfors universitet
- Student: 1998, Lovisa gymnasium
- Gift
- Övrigt: Bonde på Yrjas gård i Pernå

mendantshuset från år 1755 i Lovisa, Virböle hembygdsmuseum och Bruksmuseet i Strömfors. Samlingarna omfattar ett brett urval av föremål, dokument och fotografier som belyser Lovisas historia. Tyngdpunkten i samlingarna ligger på lokalt hantverk, silversmide, tenn och gustavianskt möbelsnickeri, men utökas kontinuerligt av material långt utöver de här kategorierna.

Hur fick du nys om tjänsten – nådde du den genom medveten planering eller var det bara tur?

Jobbet lediganslogs i somras, och jag sökte direkt. Jag visste att det här var en unik chans att få jobba inom museivärlden i min hemstad Lovisa. Museet i Lovisa har bara två anställda, jag och museiassistent **Carina Nygård**. Jag efterträdde egyptologen **Jaana Toivari Viitala**, som gick bort ifjol.

Vilka är dina nuvarande eller framtida utmaningar å arbetets vägnar?

En av de stora utmaningarna för museet är att finnas till för hela Lovisa, inte bara innerstaden. År 2010 sammanslogs Lovisa med Pernå, Liljendal och Strömfors, vilket ökade museets verksamhetsområde. Det här innebär att vi aktivt måste komplettera samlingarna och uppdatera vår kunskap om hela östligaste Nyland.

Hurdan publik riktar sig museiverksamheten till?

Turister brukar hitta bra till oss på sommaren, men vi vill också finnas här för den lokala befolkningen. Därför samarbetar vi med skolor och tredje sektorn på många olika nivåer. Just nu försöker vi satsa lite extra på familjer och barn, skapa miljöer där alla

åldrar kan trivas och hjälpa barn att skapa en bild av det förflutna och sin närmiljö.

Vad bär framtiden med sig – några intressanta projektplaner?

Museet har många projekt på gång för att utvecklas och bli en aktiv aktör i lokalsamhället. Ett av de roligaste är att vi kommer att få en fungerade vattenhammare till vårt bruksmuseum. Staden skall köpa Övre smedjan i Strömfors bruk av Senaattikiin-

teistöt för en symbolisk euro, och därefter påbörjas renoveringar av hammaren. Förhoppningsvis får vi allt färdigt till sommaren och kan ordna smidesdemonstrationer med riktig vattenkraft.

Tack! Lycka till med dina intressanta projekt och allt gott för år 2018!

Haastattelija – Intervjuare
Eva Ahl-Waris

MEDELTIDSARKEOLOGI VID RASEBORGS SLOTT

Tidpunkt: 4-8.6. 2018 kl 9-15 (pass 1), 11-15.6. 2018 kl 9-15 (pass 2), 18-21.6. 25.6. 2018 kl 9-15 (pass 3)

Plats: Raseborgs slott, Raseborgs slottsväg, Raseborg. Man kommer fram med bil.

Utgrävningsledare: FD docent Georg Haggrén och Frida Ehrnsten

På kursen har man ett tillfälle att bekanta sig med borgforskningens senaste resultat – och forska själv! Kursen består av tre pass, vardera omfattande fyra dagars fältarbete samt fältarbete och en exkursion på femte dagen. Under kursens lopp bekantar vi oss med livet i det medeltida Raseborg, lär oss grunderna i utgrävningsteknik och hur man kan identifiera fornlämningar – och besöker själva slottet och dess spännande omgivning. Ta med egen matsäck, regnkläder och gummistövlar. Klä dig i bekväma kläder. Arkeologiska utgrävningar är ett smutsigt jobb!

Kursanmälningar till kansliet:

tfn 040 1860 131 eller per e-post till adressen
kansli@hangosommaruni.fi.

Försenade anmälningar (efter 22/5) godkänns också – härvid anmälning och betalning på kursplatsen till kursledaren. Kursavgift 20 €/pass (inkl. anmälningsavgiften).

- En förmånlig övernattningsmöjlighet en kilometer från slottet: Snappertuna Hostel (Tunaborg) (<http://www.stunahostel.com/>).
- Möjlighet till lunch i Slottsknektens stuga (<https://raaseporinlinna.fi/fi/>)

Följ oss på Facebook @slottsmalmen

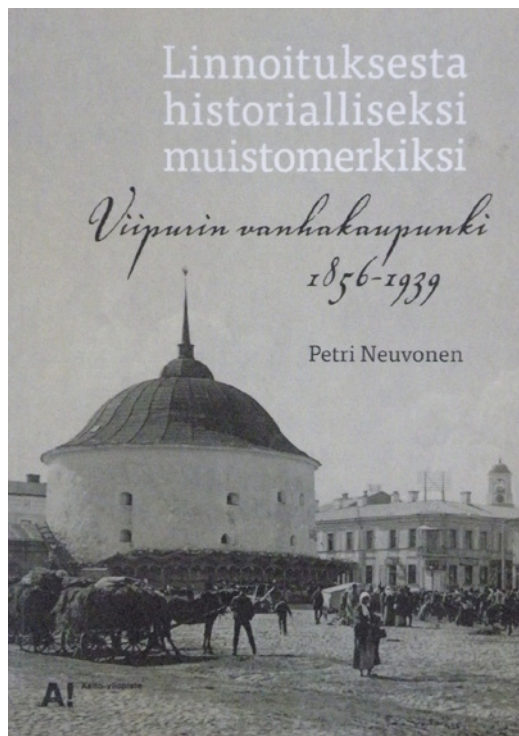

Där kan du också bekanta dig med förra årets utgrävningar.

VIIPURI

KAUPUNKILINNOITUKSESTA HISTORIAALLISEKSI MONUMENTIKSI

Petri Neuvonen: *Linnoituksesta historialliseksi muistomerkiksi. Viipurin vanhakaupunki 1856–1939*. Aalto-yliopiston julkaisusarja Doctoral Dissertations 164/2017. Aalto ARTS Books, Helsinki 2017.

Suomen historiaa on vaikea kirjoittaa ilman Viipuria. Se oli maamme toiseksi suurin keskiaikainen keskus ja aina 1940-luvun alkuun asti suurimpia ja merkittävimpiä kaupunkeja Suomen rajojen sisäpuolella. Vastaavasti historiallisen ajan arkeologian osalta aihepiirin käsittely jää vajaaksi, jos Viipuri sivuutetaan. Näin etenkin, kun Viipuri oli Ruotsin ajan Suomessa Turun ohella ainoa varsinainen kivikaupunki – ja, kuten tunnettua, Turussa vuonna 1827 raivonnut tulipalo ja sen jälkien raivaus pyyhkivät lähes kaikki kaupungin vuosisataiset kivitalot maan tasalle. Tulipaloja on toki sattunut Viipurisakin ja niiden lisäksi kaupunki on lukuisia kertoja ollut piiritettyä. Silti 1800-luvun puolivälissä sieltä löytyi Suomen edustavin vanha kivirakennuskanta ja sen ympäriltä perustuksiltaan paikoin jopa keskiaikaiset kaupunginmuurit. Haminaa ja Lappeenrantaa lukuun ottamatta Viipuri oli Suomen ainoa kaupunki, jossa vanha keskusta

oli kokonaan linnoituksen ympäröimä ja suojaama.

Lähes koko linnoitus ja suuri osa vanhaa kaupunkia jäi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa kehityksen ja uudisrakentamisen rattaitten alle. Arkkitehti **Petri Neuvosen** marraskuussa 2017 ilmestynyt väitöskirja analysoi tätä Suomen kaupunkirakentamisen ja historiallisten kaupunkikeskustojen säilymisen kannalta merkittävää 1850- ja 1940-lukujen välille ajoittuvaa prosessia. Tutkimuskohteena on Viipurin vanha keskusta eli Entisen Linnoituksen alue. Todettakoon, että Viipurin linna jää tämän rajauksen ulkopuolelle.

Petri Neuvonen on perehtynyt Viipurin vanhaan rakennuskantaan, sen historiaan ja nykytilaan jo yli neljännesvuosisadan ajan. Tästä ovat osoituksena useat aihepiiriä koskevat julkaisut, joista erityisesti kannattaa mainita inventoinninomainen ”Viipuri: rakennusperinnön seitsemän vuosisataa” vuodelta 2008.

Pantsarlahden bastioni on Pyöreän tornin ohella ainoa, mitä on jäljellä Viipurin vanhaa kaupunkia kiertäneestä linnoituksesta. Kuva: Georg Haggrén.

Krimin sota osoitti, että Venäjän valtakuntaan kuuluneiden Itämeren rannikkokaupunkien linnoitukset alkoivat 1800-luvun puolivälissä olla auttamattoman vanhentuneita. Tästä johtuen niistä alettiin luopua. Monien kaupunkien suojana olleita linnoituksia, erityisesti bastionilinnoituksia alettiin purkaa modernin kaupunkirakentamisen tieltä. Näin tapahtui mm. Tallinnassa ja Riiassa. Kehitys kulki samoja uria myös Keski- ja Länsi-Euroopassa.

Viipurin vanha kaupunkialue oli 1850-luvun lopulla yhä linnoituksen sulkeuma kokonaisuus, jonne oli pääsy ainoastaan muutaman portin kautta. Tätä tunnelmaa edustaa yhä kaupunkia suojaaneen Pyhän Annan Kruununlinnoituksen Haminanportti, joka on lännessä yhdistänyt kaupungin muuhun Suomeen. Portista alkoi Suuri Rantatie kohti Haminaa, Helsinkiä ja Turkua.

Vuoden 1859 lopulla Venäjän armeija päätti luovuttaa vanhaa kaupunkia suojaaneet linnoitukset eli niin kutsutut vallit kaupungille. Heti seuraavana vuonna aloitettiin vallien purkaminen ja vallihautojen täyttäminen. Vuonna 1861 Viipuri sai uuden asemakaavan, jossa kaupunki oli tavallaan

vapautunut linnoituksen muodostamista kahleista. Vain Pantsarlahden bastioni ja etelävallit säästyivät nopealta purkamiselta. Kaupunkia

eteläpuolelta suojaaneet linnoitukset saivat kuitenkin vain lyhyen jatkoajan, sillä rantaradan ja uuden eteläsataman rakentamisen myötä myös ne revittiin 1900-luvun alussa alas. Vain Pantsarlahden bastioni säilyi, ja sekin vain juuri ja juuri.

Viipuria alettiin 1860-luvulla modernisoida. Vanhoja kivitaloja pidettiin nuhruisina ja vaatimattomina. Tilalle haluttiin uusia entistä komeampia rakennuksia, joita nousi eri puolille vallien aiemmin sulkemaa Entisen Linnoituksen kaupunginosaa. Muutos oli parin kolmen vuosikymmenen ajan niin nopeata, että kaupunkia tuskin tunsikaan entiseen. Vanha vaatimaton ulkoasu haluttiin muuttaa uudeksi ja entistä ehommaksi. Hyvän esimerkin tästä tarjoaa linnaa vastapäätä sijainnut vanha raatihuone, jonka seinien varaan kohosi uusi kolmikerroksinen kivitalo. Purku-uhan alla olivat niin keskiaikaisen kaupunginmuurin ainoa säilynyt torni kuin kuuluisa Pyöreä tornikin.

Asennemuutos alkoi vähitellen 1880-luvulla. Vuonna 1883 annetulla muinaismuistolailla oli tässä huomattava merkitys. Esimerkiksi Pyöreän tornin purkaminen estyi uuden lain ansiosta heti vuonna 1884. Aluksi radikaalia hanketta tosin siirrettiin vain

vuosi, pari kerrallaan. Vuosisadan vaihteen jälkeen vanhojen rakennusten ja historiallisen kaupunkikuvan arvoa alettiin yhä yleisemmin tunnustaa. Sama kehitys jatkui itsenäisyyden ajalla. Vuonna 1923 Pyöreään torniin avattiin ravintola, jonka myötä rakennuksesta tuli linnan ohella Viipurin tunnetuin nähtävyys. Vain kymmenen vuotta aiemmin tornia oltiin vielä tosissaan purkamassa.

Erityisen tunnelmallisina 1900-luvun alussa pidettiin Vesiportin- ja Karjaportinkatuja, mutta yksittäisenä poikkeuksena vielä 1930-luvun lopulla jälkimmäiseltä purettiin vanha 1600-luvun kaupunkitalo uuden funkkis-rakennuksen tieltä. Tämä ei toki tapahtunut ilman soraääniä. Arvattavaksi jää, mikä olisi ollut Viipurin vanhan rakennuskannan kohtalo 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin muualla Suomessa purettiin urakalla vanhoja kaupunkitaloja modernien liikerakennusten tieltä. Puhuttaisiinko ”Turun taudin” ohella ”Viipurin epidemiasta”? Mene ja tiedä.

Teoksen käyttöarvoa nostaa runsas ja korkealaatuinen kuvitus. Osa kaupunkinäkymistä on kadonnut ainiaaksi, osa säilynyt yllättävänkin hyvin nykyaikaan. Viipurista kiinnostuneelle lukijalle kaupungin hah-

mottamista auttaa sivulla 220 oleva taulukko vuonna 1929 tehdyistä katujen ja torien nimien muutoksista. Niistä voidaan mainita Vanhan Raatihuoneentorin nimeäminen Torkkel Knuutinpojan toriksi sekä Katariinankadun vaihtuminen Linnankaduksi.

Petri Neuvosen väitöskirja on kaupunkirakentamisen analyysin ohella arvokas tapahtumahistorian kuvaus ja kulttuurihistoriallinen katsaus suomalaisittain ainutlaatuiseen kaupunkiin. Teoksen myötä hahmottuu moderni kaupunkirakentamiseen kuuluva kehityskulku, jonka monesti tallasi vanhan rakennuskannan alle. Arkeologien kannalta onneksi osa Viipurin vanhasta kivi kaupungista on säilynyt kellareissa ja siellä täällä myös maanpinnan yläpuolisissa kerroksissa. Kirkkojen ja tornien ohella keskiaikaisista asuinrakennuksista puhuminen on nykyisen käsityksen mukaan turhan uskallettua, mutta seinien sisällä on yhä paljon jäännöksiä ainakin 1600-luvulta asti.

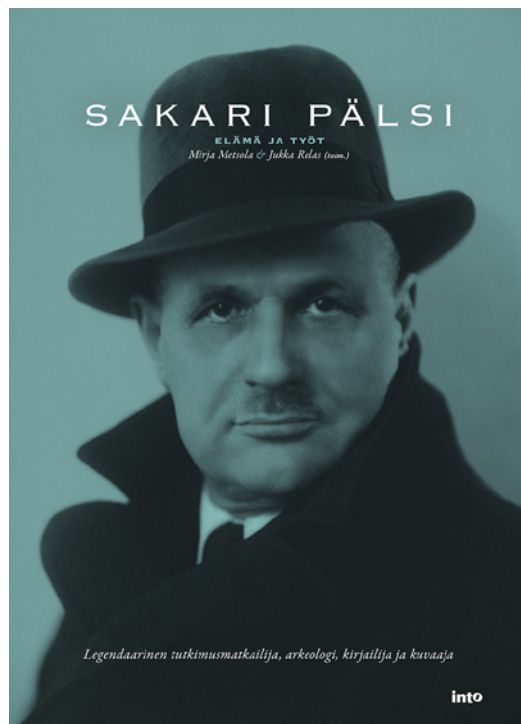
Georg Haggrén
georg.haggren@helsinki.fi

Kulttuurien osasto, Arkeologia,
PL 59, 00014 Helsingin yliopisto

MYCKET OM PÄLSI

Sakari Pälsi. Elämä ja työt. Legendaarinen tutkimusmatkailija, arkeologi, kirjailija ja kuvaaja. Toim. Mirja Mertola & Jukka Relas. Into: Helsinki 2017. ISBN 978-952-264-745-0. 383 s.

Det våras med biografier och forskning kring arkeologer i Finland. I väntan på ett stort opus om **Ella Kivikoski**, som förhoppningsvis snart ser dagens ljus, kan vi ägna oss åt en mångsysslare och legend, professor **Sakari Pälsi** (1882–1965). I en antologi på nästan 400 sidor utgiven ifjol belyser hela fjorton skribenter olika aspekter på hans person och verk. Några icke tidigare utgivna texter av Pälsi själv utgavs även – dock utspjätt längs med hela boken. Boken är redigerad av **Mirja Metsola** och **Jukka Relas**. Projektet stöddes av stiftelser och föregicks av ett seminarium med KAVI, som tangerade Pälsis filmproduktion. Bakom verket står uppenbart styrelsen för Sakari Pälsin seura. Källorna till Pälsi, vid sidan av hans egna verk, härstammar från privatarkiv (främst från hans son, **Hannu Pälsi** (1932–2017), som vi får tacka för det rikliga bildmaterialet), samt Museiverkets arkiv. Brev- och bildmaterial har ytterligare letats fram ur olika föreningars och till exempel Finska Litteratursällskapets arkiv. Arbetet har krävt både tålamod och noggrannhet. Verket är digert och vi får läsa om allt från Pälsis hemtrakt (Loppis i Tavastland) och släktbakgrund, till

hans långa resor och litterära samt konstnärliga produktion.

Fil.dr Jukka Relas längre biografiska text inleder boken. Pälsi verkar ha varit en stolt tavastlänning som blev kosmopolit. Jag hade dock läst mer också om människorna omkring honom: hans vänner och kolleger, hans fruar och barn – **Jouko Aaltonens** text om Pälsis nätverk senare i boken är tämligen kort och kommer rätt sent i detta avseende. Några glimtar från Pälsis närmaste krets får vi ändå genom **Aino Pälsi**, själv författare, via citat ur brev till och från henne. Jag irriteras dock av många långa citat som layouttekniskt sprängts in i brödtexten på ett underligt vis, vilket försvårar läsningen. Och hade Relas text senare i boken om Pälsi som etnologisk författare kunnat sprängas in här, kanske i samband med berättelserna om hans resor och verksamhet just på 1920-talet? Man blir något förbluffad när samma teman dyker upp senare för att

först då få en djupare analys. Några noggrannare uppgifter och analyser av Pälss studier och troliga aktivitet vid studentnationen saknas också: vad formade honom? Hans släkt och hemort, javisst, men något annat? Förhoppningsvis återkommer Relas ännu med åsikter kring detta, Pälsi förtjänar mer forskning.

Till skillnad från många av artiklarna är arkeologen **Oula Seitsonens** bidrag intressanta – inte minst på grund av det rika bildmaterialet: Seitsonen har besökt flera av platserna som Pälsi besökte under sina forskningsresor – fascinerande och imponerande! Vi får ta del av Sibirienresorna, det fotografiska materialet, minnesanteckningarna och även se rekonstruktioner av de rut-ter Pälsi med kolleger valde.

Christian Carpelans uttömmande text om Pälss skönlitterära verk om förhistorien, *Kova mies ja nimetön* (1950), är också mycket intressant att ta del av. Pälss skönlitterära verk reflekterar tydligt hans historiesyn och hans kunskap om stenåldern. Något mer kunde kanske ha lagts till genom en jämförelse – fanns det andra arkeologer som populariserade vid denna tid, finns det föregångare – efterföljare?

Hade de andra, kortare texterna om Pälss arkeologiska forskning, historiesyn och olika sorters skrönor om honom (skrivna av **Kerkko Nordqvist, Ulla Moilanen, Jenny Kostet, Pirjo Uino**) ha förkortats till faktarutor eller inympats i en längre och utförligare analys av Pälsi som arkeolog? Mirja Metsola och **Jussi Aalto** presenterar Pälsi som filmare respektive fotograf – intressant, men kunde dessa artiklar också ha sprängts in i en längre text som hör ihop med hela hans enorma forskar- och konstnärsgärning?

Det hade också, som sagt, varit tydligare med en särskild sektion för Pälss egna tex-

ter, kanske med en kort introduktion. Nu ligger de utspridda här och där. Det hade även varit mer lästlöst med färre skribenter. Nu blir boken som en sillsallad och en kakofoni av röster om en man, som enligt min mening hade kunnat förtjäna en mer enhetlig bild. Och i några av artiklarna dyker samma teman, samma resor etc., upp flera gånger. Javisst – Pälsi var en mångsysslare, som utgav både vetenskapliga verk, foto-graferade och filmade samt skrev tidnings-artiklar, romaner och berättelser – men kanske just därför kunde en del av texterna med besked ha flyttats till ett temanummer av *Suomen museo* eller liknande. Man måste även kunna sälla och välja. Nu har hans diamant fått så många facetter att den nästan är mald till sand. Till exempel **Mikko Venäjänkorvas** rena släktutredning är som text helt annorlunda än de övriga och kunde likaväl ha publicerats i *Genos*, som uttryckligen är ett forum för dylika utredningar om släktingar med namn, hemorter samt födelse- och dödsår.

Pälss minneskult presenteras också i kortare texter. Kunde man tala om ”Pälsibruk” med resning av ett par monument, reliefer, föreningar för Pälss minne, tv-program, utställningar etc.? Även denna bok blir förvisso ett digert monument i denna kanon. Kanske dessa texter om minneskul-ten kunde ha bildat en egen, större och mer djuplodande helhet och kanske getts ut som en självständig publikation? Förhoppningsvis är inte sista ordet sagt om vår mångsysslare Pälsi – han förtjänar en djupare och redigare analys.

Eva Ahl-Waris
eva.ahlwaris@gmail.com

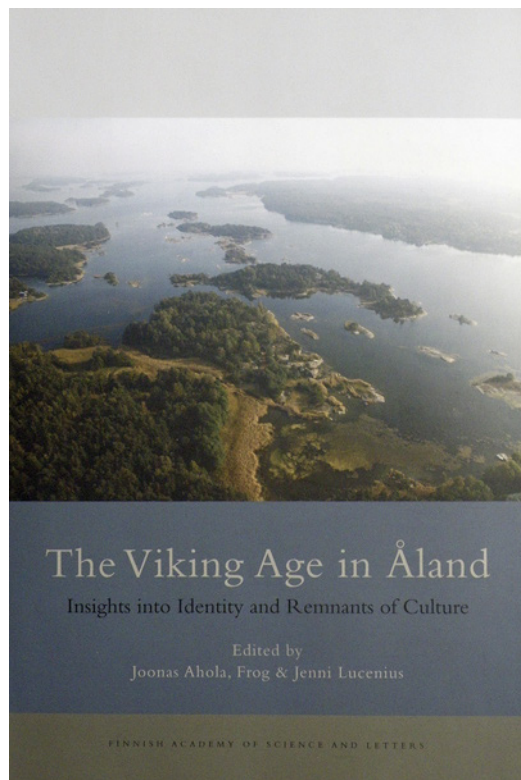
AHVENANMAAN VIIKINKIAIKA

The Viking Age in Åland. Insights into Identity and Remains of Culture. Ed. by Joonas Ahola, Frog & Jenni Lucenius. Annales Academiae Scientiarum Fennicae 372. Finnish Academy of Science and Letters. Helsinki 2014. 427 s.

The Viking Age in Åland on kunnianhimoisen yritys valottaa Ahvenanmaan viikinkiaikaa eri tieteenaloja yhdistämällä. Teos pohjautuu Maarianhaminassa vuonna 2012 pidetyn workshopin esitelmiin. Kirja on yhdessä *Fibula, Fabula, Fact, The Viking Age in Finland* (SKS 2014) -kirjan kanssa monitieteisen ”Viikinkiaika Suomessa – The Viking Age in Finland” -projektin julkaisu.

Kirjassa analysoidaan Ahvenanmaan paikkaa ja merkitystä viikinkiajan Itämerellä. Artikkelit jakautuvat kolmeen pääteemaan. Niistä ensimmäisessä tulkitaan menneisyyden todistusaineistoja, toisessa pureudutaan lähdeaineistoihin ja niiden puuttumiseen, kun taas kolmannessa analysoidaan konteksteja, kontakteja ja perseptioita. Osa artikkeleista on usean hankkeen osallistuneen eri tieteenaloja edustavan tutkijan yhteisiä.

Arkeologi **Jan-Erik Tomtlundin** artikkeli toimii johdantona Ahvenanmaan viikinkiaikaan ja sen tutkimukseen. Viikinkiaikaiset munaisjäännökset ovat Ahvenanmaalla niin runsaita, että sitä voidaan perustellusti pitää alueen ensimmäisenä kukoistuskautena. Kalmistoja tunnetaan 400

ja niistä peräti 10600 pääosin kumpumaista hautaa. Rakenteeltaan haudat liittyvät lähinnä keskiruotsalaiseen perinteeseen. Pääosin viikinkiaikaisiksi tulkittuja asuinpaikkoja rakennuksensijoiin tunnetaan yli 80. Tutkituista haudoista on runsaasti esineistöä, joista osa kertoo kontakteista länteen ja osa yhteyksistä itään, mutta joukossa on myös paikallisia erityispiirteitä. Esineelliset hautaukset päättyvät viikinkiajan myötä 1000-luvun alussa.

Toinen arkeologi **Jenni Lucenius** analysoi Ahvenanmaan viikinkiajan tutkimuksen ja erityisesti tulkintojen suhdetta tutkijoiden oman ajan identiteetteihin ja ahvenanmaalaiseen politiikkaan. Arkeologiasta on Ahvenanmaalla eri aikoina etsitty perustaa oman ajan poliittiselle agendalle. Tämän perinteen eräänlainen suunnannäyttäjä oli jo **Karl August Bomanssonin** Kriminsodan ajan venäläisen vaikutuksen alla vuonna

1859 julkaisema väitöskirja. Monet tutkijat ovat korostaneet Ahvenmaan yhteyksiä Ruotsiin ja saaristomaakunnan erityisluonnetta. Heistä on syytä erikseen mainita lähes puolenvuosisadan ajan maakunta-arkeologina toiminut **Mats Dreijer**.

Ahvenanmaalaistaustainen historiantutkija **Per-Olof Sjöstrand** tarkastelee pitkässä artikkelissaan viikinkiaikaisen ja keskiaikaisen asutuksen suhdetta. Taustalla on kaksi keskenään ristiriitaista tulkintaa, joista toisen mukaan Ahvenanmaalla on ollut viikinkiajan jälkeen asutuskatkos, toisen mukaan katkosta ei ollut. Nimistöntutkija **Lars Hellebergin** vuonna 1980 julkaisema analyysi Ahvenanmaan paikannimistä osoitti, että lähes kaikki nimet ajoittuvat vasta keskiajalle. Tyypilliset viikinkiaikaiset tai sitä vanhemmat nimimuodot puuttuivat hänen mukaansa käytännössä kokonaan. Tämä on tulkittu todisteeksi asutuskatkosta viikinkiajan ja keskiajan välillä. Kulttuurimaan-tieteilijä **Birgitta Roeck Hansen** puolestaan julkaisi vuonna 1991 tutkimuksensa maankäytöstä ja asutusrakenteesta Ahvenanmaalla vuosien 500–1550 AD välillä. Historiallisten karttojen, maisema-analyysin ja siitepölytutkimusten pohjalta hän totesi, että viljelyksessä ja maankäytössä ei katkosta ole havaittavissa. Paikkaan sidottu jatkuvuus viikinkiajalta keskiajalle on silmiinpistävä. Valtaosa kalmistoista on keskiaikaisten viljelysten tuntumassa, ja osa suurimmista aivan keskiaikaisten kivikirkkojen läheisyydessä.

Sjöstrand kallistuu tarkastelussaan Hellebergin ja astutuskatkoksen kannalle. Vastava asutuskatkos tai vanhemman asutuksen puuttuminen on ollut vallitseva paradigma myös Saaristomerellä ja manner-Suomen rannikkoseuduilla, mutta nyttemmin tutkimuksissa on osoitettu nykyasutuksen rautakaudelle ulottuvat juuret mm. Turunmaan

saaristossa ja Uudellamaalla. Tämän keskustelun Sjöstrand sivuuttaa kokonaan.

Englanninkielisissä teksteissä Ahvenanmaan viikinkiaikaista ja keskiaikaista asutusta tarkasteltaessa nousee usein esiin hämmäntävä termi *township*, jolle englannissa löytyy keskiaikaan liittyvinä synonyymeinä *borough* ja *market town*. Ahvenanmaalla sillä tarkoitetaan kameraalista kylää eli yksinäistaloa (engl. *single farm*) tai usean talon kylää (*hamlet, village*). Tämä ilmeisesti Roeck Hansenin lanseeraama termi jatkaa elämäänsä myös käsillä olevassa teoksessa.

Rudolf Gustavsson, Jan-Erik Tomtlund, Josefina Kennerbjörk ja Jan Storå tarkastelevat viikinkiajan ahvenanmaalaisien identiteettejä erityisesti hautauksien kautta. Tutkimus perustuu mm. laajojen eläinluuaineistojen osteologiseen analyysiin. Erityisesti tarkastelun kohteena ovat kahden kokonaan kaivetun kalmiston Kvarnbackenin ja Långängsbackenin hautaustavat ja niiden muutos. He myös toteavat, että ensin mainitussa kalmistossa on viitteitä kristillisistä ruumishautauksista, mutta rajaavat niiden käsittelyn tarkastelunsa ulkopuolelle.

Paleobotanisti **Teija Alenius** tarkastelee viikinkiaikaisen Ahvenanmaan maisemaa ja elinkeinoja siitepölyanalyysien pohjalta. Ne viittaavat asutuksen jatkuvuuteen siirryttäessä historialliseen aikaan. Kyse on vanhojen näytteiden uudelleen tarkastelusta, mutta analyysiä syvennetään entisestään. Uusien näytesarjojen analyysiin hankkeessa ole ollut mahdollisuutta, vaikka sellaisia toki kaivattaisiin.

Joonas Ahola käsittelee Kalevalan Saarta ja **Kaarlo Krohnin** siitä esittämää tulkintaa, jonka mukaan kyse olisi Ahvenanmaasta. **Sirpa Aallon** artikkeli ”The Finnar in Old Norse Sources” vaikuttaa aluksi oudolta tämän teoksen osana, mutta selittyy sillä, että kirjoittaja käsittelee Ahvenanmaan nä-

kymättömyyttä aikalaislähteissä. Ahvenanmaalla viikinkiajalla puhuttuun kieleen/ puhuttuihin kieliin paneutuvat puolestaan Joonas Ahola, **Frog** ja **Johan Schalin**. Kaksi viimeksi mainittua käsittelevät myös paikannimien antia merenkulun selvittämisen osalta.

Lassi Heininen yhdessä Storån, Frogin ja Aholan kanssa analysoivat Ahvenanmaata myös geopolitiikan näkökulmasta. Ahvenanmaa sijaitsee strategisella paikalla Itämeren pääaltaan, Suomenlahden ja Pohjanlahden kohtauspisteessä. Saaristomaakunta oli viikinkien idäntien varrella ja kun idäntien kauppa tyrehtyi 900-luvun lopulla, myös Ahvenanmaan – ja Birkan – kukoistus hiipui.

Teoksen viimeisessä artikkelissa Frog analysoi mytologioita ja identiteettejä. Hän tarkastelee myös Ahvenanmaan omaleimaisinta löytöryhmää eli viikinkiaikaisia savikäpäliä ja niiden suhdetta majaviin ja karhuihin liittyvään kulttiin. Vanhimmat savikäpäliä ovat 700-luvulta. Ne ovat Ah-

venanmaalle tunnusomaisia esineitä, joita saaristomaakunnan ohella tunnetaan käytännössä ainoastaan Jaroslavlin alueelta Venäjältä. Käpäliä kertovat omaa kieltä ahvenanmaalaisten viikinkiaikaisista yhteyksistä idäntietä pitkin syvälle Venäjälle.

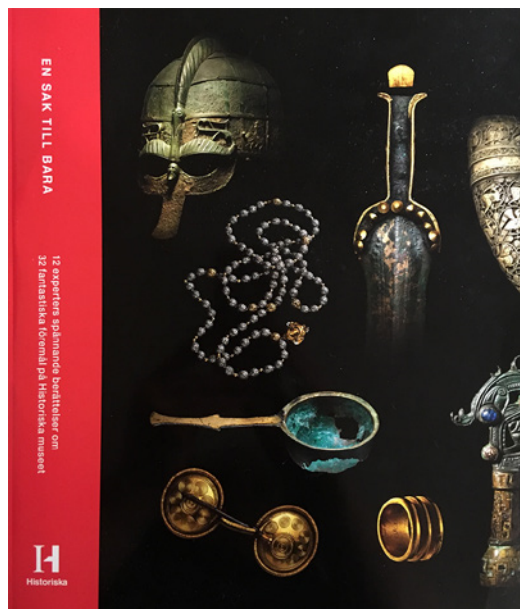
Teos on monipuolinen ja monitieteinen paketti Ahvenanmaan viikinkiajasta. Se ei ole tavallinen konferenssijulkaisu vaan pitkälle jalostettu kokonaisuus. Kokonaisuudessa on kuitenkin keskiajan arkeologin kokoinen aukko. 1000- ja 1100-lukujen materiaallinen kulttuuri on vaikeasti tavoitettavissa lähes kaikkialla, missä on luovuttu esineellisestä hautaustavasta. Tätä näkökulmaa olisi tarvittu keskustelussa asutuskatkosta ja -jatkuvuudesta.

Georg Haggrén
georg.haggren@helsinki.fi

Kulttuurien osasto, Arkeologia,
PL 59, 00014 Helsingin yliopisto

VACKRA FÖREMÅL, LÄCKERT FÖREVISADE

En bra sak. 12 experters spännande berättelser om 32 fantastiska föremål på Historiska museet. Utg. Maria Jansén. Historiska museet: Stockholm 2013. ISBN 978-91-89176-53-9. 154 s.

Historiska museets verk *En bra sak* om utvalda föremål ur utställningarna och samlingarna har redan några år på nacken, men är värd att granskas närmare. Publikationen är definitivt mer än vad jag väntade mig av en utställningskatalog i klassisk mening. Boken har sammanställts under ledning av museichef **Maria Jansén** och en arbetsgrupp bestående av **Lotta Fernstål**, **Lasse Hedman**, **Sophie Nyman**, **Nina Persson**, **Elisabet Regner** och **Amica Sundström** i samarbete med 12 eminenta ”berättare”, bland annat medeltidsexperterna **Jan Svanberg** och **Annica Ewing**.

Boken inleds med en kort bakgrund om själva museets historia och samlingar med sina 10 miljoner föremål, som är viktiga för forskning och populärvetenskap, menar Jan Svanberg som skrivit förordet. Efter detta tar själva opusets huvuduppgift vid: att presentera historia ur vissa föremåls infallsvinkel. Innehållet är kronologiskt indelat med stenålder, bronsålder och så vidare, då vissa föremål valts ut och flankerats av en lättläst, men förklarande text. Stenåldern (text av

Jackie Taffinder) representeras av älgskulpturer, men de ackompanjeras av ett kamkeramiskt kärl från norra Sverige – inte den sedvanliga gropperamiken. Bronsåldern (av **Inga Ullén**) får representeras av den bisarra bronsskivan från Balkåkra, svärd, smycken, men även gudabilder. Den äldre järnåldern (av Lotta Fernstål) reflekteras genom servisen från Öremöllå, det runprydda spännet från Gårdlösa och en guldmedaljong och -ring från Lilla Jored. Den yngre järnåldern (här daterad till år 1100 e.Kr., text av **Gunnar Andersson**) företräds av Tureholms-skatten, gudhalskragarna, Lundafigurinerna och hjälmen från Vendel, som namngett hela epoken i Sverige. Ganska glammigt, men kanske ett måste att presentera dessa skattfynd? Å andra sidan lyfts även Helgökloderna fram med sin buddhabild och biskopskräkla, då författaren kan diskutera kontakter, handel och kulturinfluenser.

Sektionen för medeltiden (ca 1100–1527) har författats av Annica Ewing, Elisabet Regner med flera. ”En skönhet med huvudet fullt av hemligheter” kallas Vik-

lamadonnan (som har sin motsvarighet i vår 1200-talsmadonna från Korpo) och får representera den nya ideologin. Loshultskanonens eldrör av metall företräda det stormiga 1300-talet. Den orientaliska Marbymattan får i detta avsnitt representera långväga kulturkontakter, medan överarmsbenet från Varnhem (med en svår fraktur som reparerats med kopparplåt) får vara ett exempel på hur ”ljus” medeltiden kunde vara – att man innehade en medicinsk kunskap som faktiskt gjorde att den skadade överlevde.

Verket avslutas med en flukt på föremål från den moderna tiden, här från 1527 framåt (jag hade valt ännu en indelning: förmodern – modern). Ett av de äldsta fynden som presenteras är bland annat Anna Reinholdsdotter Leuhusens fascinerande radband från 1530-talet – hon var ledare för Klara kloster i Stockholm, samtidigt som övergången till protestantismen diskuteras. Trumhammaren från Silbojokk har fått komma med och representera samerna. Det sista föremålet som får en röst är arkeologiprofessorn **Ture Arnes** kniv. Han var anställd på Nordiska museet i början av 1900-talet och en berömd gestalt på sin tid – finurligt. **Fredrik Svan-**

berg, den sista skribenten, påminner oss: ”Du är Sveriges historia, det du gör är kultur i Sverige!” (s. 150). Kanske litet platt, men inte nödvändigtvis med tanke på att boken främst riktas till museibesökaren och den breda allmänheten.

Utseendemässigt är boken fantastiskt vacker. Redan den stiliga pärmen inbjuder till läsning. Fotografen **Pelle Bergström** (samt **Katarina Nimmervoll**, porträtt) har gjort ett oerhört fint arbete och likaså är den grafiska utformningen av Bold värd ett tack: layouten är lätt, estetiskt tilltalande och gör både texter och bilder rättvisa. Endast valet av hur sidnumren presenteras (t. ex. ”150–151” på enbart ena sidan) var kanske litet för futuristiskt för min smak. Boken är även ganska stor till formatet – den kan ha varit litet mindre och varit något att bära med sig i handen under museibesöket. Men på många sätt är det självklart vilket syfte verket har: att presentera historien som spännande, förunderlig, internationell och mångfacetterad. Vi tackar!

Eva Ahl-Waris,
eva.ahlwaris@gmail.com

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle. Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille.

Jäsenmaksut vuonna 2018:

Perusjäsen 20 € / vuosi

Opiskelija 15 € / vuosi

Perhe 25 € / vuosi

Lehden vuosikerta tilattuna 20 €

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula

Puh. 050-5233837

puheenjohtaja@skas.fi

Varapuheenjohtaja:

Prof. Visa Immonen

visa.immonen@gmail.com

Sihteeri:

Siiri Tuomenoja

Puh. 040-5828845

sihteeri@skas.fi

Taloudenhoitaja:

Janne Haarala

Puh. 050-3288331

taloudenhoitaja@skas.fi

Yhteystiedot:

Osoite: SKAS c/o Arkeologia

Akatemiankatu 1

20014 Turun yliopisto

Email: skas-hallitus@lists.utu.fi

Internet: www.skas.fi

Facebook: @skasyhdistys

ISSN 1445-0334

PAINOSALAMA OY 2018